

Miért nem bírjuk az **izraelieket**?

MIÉRT NEM BÍRJUK AZ **IZRAELIEKET**?

Írta:
AVIV BEN ZEEV

PANNONICA KIADÓ

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
The Xenophobe's Guide to The Israelis
© Oval Books, 2001
335 Kennington Road London
SE11 4QE

Fordította: POLYÁK BÉLA

Minden jog fenntartva

Hungarian translation © Polyák Béla, 2003
Hungarian edition © Pannonica Kiadó, 2003

ISBN 963 9252 65 4

ISSN 1585-6380

Felelős kiadó a Pannonica Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Merényi Ágnes
Műszaki szerkesztő: Diósi Katalin
Tördelés: Typo D'Apo Bt.

Nyomdai kivitelezés: Szekszárdi Nyomda Kft.
Felelős vezető: Vadász József

Tartalom

Nemzettudat és identitás
Nemzeti karakter
Életfelfogás és értékek
Viselkedés
Illem
Mániák
Szokások és hagyományok
Humorérzék
Kormányzat és bürokrácia
Szabadidő és szórakozás
Evés-ivás
Egészségügy
Intézményrendszerek
Kultúra
Üzleti élet
Bűn és bűnhődés
Társalgás
Nyelv

Izrael területén három földrész találkozik egy pontban. Az ország valamivel kisebb, mint Wales, valamivel nagyobb, mint New Jersey, és területe ötvenszer elférne Egyiptomban. Észak-déli irányban nyolc óra, kelet-nyugati irányban mindössze három óra átautózni rajta. Izrael lakossága hatmillió fő. Összehasonlításképpen: Libanonban hárommillió, Jordániában ötmillió, Szíriában tizenhatmillió. Szaúd-Arábiában huszonkétmillió, Törökországban hatvanhatmillió, Egyiptomban hatvankilencmillió, az Egyesült Államokban pedig kétszázhatvanmillió ember él.

Nemzettudat és identitás

Mire számítsunk?

"Felkerültünk a térképre" – nyilatkozta Tal Brody, az izraeli kosárlabda-válogatott kapitánya, amikor csapata megnyerte az Európa-bajnokságot. Felkerülni a térképre – ebben a vágyban özpontosul az izraeli nemzeti érzés.

A nemzeti érzés kevésbé komoly megnyilvánulásai gyakran igen furcsa képet mutatnak: izraeli színész nő filmszerepet kap Hollywoodban (ő játssza a fodrászkisasszonyt, akit a film nyitójelenetében agyonlőnek, s ékesszóló monológja mindössze ennyi: "Jajjjjj!!!!"), s ezért odahaza széltében-hosszában ünneplik, mint aki Izrael Helyét Őrzi a Térképen. Ugyanez áll az izraeli labdarúgókról, zeneművészekről, az Eurovíziós dalfesztiválra benevezett énekesekről, az írókról, politikai szónokokról, a külföldön antiterrorista egységek kiképzésére alkalmazott nyugdíjas Moszad-ügynökökre, modellekre (szupermodellekre és reménybeli nyeretlen kétévesekre egyaránt): tetszik, nem tetszik, mindannyian magukkal viszik a világba a kék-fehér lobogót. Ők a többi izraeli, a csendes többség szeme fényei, akik követik minden lépésüket és így fohászkodnak hozzájuk: "Tegyetek ki magatokért! Segítsetek, hogy felkerüljünk a térképre!"

Az izraelieknek egyébként számos összefüggésben sikerült is felbukni a mélyből és hullámot verni a nemzetközi névtelenség víztükrén. Ez az apró kis ország naponta aktuális hírhegyek tömkelegét produkálja a világsajtóban (bár az aktuális hírek vagy kétezer éve ugyanazok: háború, béke és elvéve egy-egy csoda). S mivel a Bibliában olvasható események java része a mai Izrael területén esett meg annak idején, a világ egyetlen templomában sem hangozhat el olyan szentbeszéd vagy prédikáció, amelynek ne lenne valami köze Izraelhez, s a legtöbb ember valamiképpen mindenképpen hallott a bibliai szent helyekről.

Ennek ellenére ma is sokan vannak a világban, akik úgy tudják, hogy az izraeliek tevékenyen járnak dolgozni és a sivatagban felvert sátrakban töltik az éjszakát (ez egyébként így is van, persze csak nyaraláskor); a turistairodák mindenestre buzgón terjesztik ezt a tévhitet. Amikor Izrael lakói efféle tévképzetekkel szembesülnek országukról, a fejüket csóválják, és mulatnak a dolgon vagy sértve érzik magukat. De ha egy külföldiről kiderül, hogy tájékozott izraeli ügyekben, örök lekötöztetetté válik az izraeliekben. Sikeresen kiállta minden próbák legnehezebbikét. Tudja az izraeliekről, hogy kicsodák és hogy hol találhatók. Hogy hol is? Természetesen a térképen.

Milyennek látják önmagukat?

Az izraeliek nem szívesen látják önmagukat. Ezt szó szerint kell érteni: már-már sportot űznek abból, hogy kínos gonddal kerülnek egymást, ha külföldön járnak. Az izraeli azonnal felismeri honfitársát a Los Angeles-i utcán filmforgatást néző bémészkodók többszázas tömegében. Meglátják és egy szempillantás alatt meg is utálják egymást. S ha a honfitárs észreveszi a másik szúrós tekintetét (ami elkerülhetetlen), az utálat máris kölcsönös. Más helyzetben viszont, például amikor hátukat a falnak vetve az életükért harcolnak, nincs még egy nemzet, amely úgy forna egybe, mint az izraeli. Olykor titokban kifejezetten szeretnék is a hátukat a falnak vetni, hogy érezhessék, mennyire egységben az erő.

A zsidók lelkiületének eme ellentmondását az magyarázza, hogy népüket egyesíti ugyan a sors, a történelem és az elemi hazafiság, de szétválasztja őket, hogy túlságosan jól látják szinte a kákán is csomót keresve önmaguk (pontosabban egymás) hibáit. A Szentföldön mindenki született kritikus. Az izraeliek pontosan tudják, mi a baj a többiekkel (bár saját magukkal nem feltétlenül), és bátran hangot is

adnak a bíráltnak, ami (és ezzel minden pszichológus egyetért) az első lépés a gyógyulás útján. Az izraeliek tudják magukról, hogy hiányzik belőlük a jó modor és a jólneveltség, fújnak mindenkire, aki akárcsak icipicivel sikeresebb náluk, naponta több órát töprengenek azon, hogyan járjanak túl a "rendszer" eszén, napokat töprengenek azon, hogyan járjanak túl egymás eszén, és mindenkivel a végtelenségig alkudoznak mindenért.

Másrészt viszont büszkék arra, hogy városaikban lényegében nincsenek hajléktalanok, s együttérzésük bizonyítékát látják a töméntelen pénzgyűjtési akcióban, amikor például egy beteg kisgyereket kell megmenteni. Egy izraeli közmondás szerint: "Izraelben mindenki testvér", ami főleg akkor lesz világos, amikor leszállunk a Ben Gurion repülőtérre és körülnézünk. Itt évekig állandó volt a zsúfoltság, mert az emberek tömegével mentek ki a repülőtérre külföldről hazaérkező barátaik és rokonaik elé. Minden hazatérő izraelire (akár egyetlen hét távollét után) átlagban legalább öt másik izraeli várt könnyes szemmel. Idővel kénytelenek voltak külön fogadócsarnokot építeni a tömegnek.

Az "Izraelben mindenki testvér" mondás igazsága mutatkozik meg abban is, hogy az izraeli bérházakban a szomszédok az égvilágon mindent tudnak egymásról: a foglalkozásukat, a hobbijukat, a családi életük részleteit, a problémáikat, még a fizetésük összegét is. Igaz, abban is testvérek, hogy időről időre összevesznek és parázs vitákba bonyolódnak egymással. Maga az "Izrael" elnevezés is azt jelentette eredetileg, hogy "az, aki Istennel perel". Jó okunk van tehát, hogy eltöprengjünk, vajon ez a perlekedési szenvedély nem valamiféle veleszületett tulajdonsága-e az izraeli embernek. A következő vicc is ezt példázza:

Egy amerikai turistacsoport Afrikában a kannibálok fogságába esik. A szokás és az éhség is azt diktálná, hogy rögtön megegyék a foglyokat, de a törzsfőnök úgy rendelkezik, hogy előbb három hónapig fogságban kell tartani őket. – Adjatok bőven enni az amerikaiaknak! Amikor kigömbölyödnek, hatalmasat lakmározunk belőlük – így szól a parancs. Egy héttel később ugyanez történik egy angol turistacsoporttal, akiknek szintén három hónapig kell a sorsukra várniuk. Amikor aztán egy csoport izraeli turista kerül a fogságukba, őket is ketrecbe akarják zárni a szükséges három hónapos időtartamra. De ezúttal a törzsfőnök másként rendelkezik: – Ezek izraeliek, őket azonnal meg kell enni – jelenti ki –, mert ha életben hagyjuk őket, előbb-utóbb felfalják egymást.

A diaszpóra

Amikor időszámításunk előtt 70-ben a rómaiak megelégtették, hogy a zsidók nyakra-főre fellázadnak ellenük a Júdea nevű római tartományban, Jeruzsálemben felégették a Templomot, és a zsidók zömét száműzték. Hetven évvel később egy újabb felkelés véget vetett a megmaradt zsidók Júdeabeli életének is: a rómaiak száműzték a felkelés résztvevőit, és a tartomány nevét Palesztinára változtatták (ez eredetileg egy kis partszakasznak volt a neve a déli tengerparton). Ezzel kezdődött el a száműzetés kora, amelyet a zsidó diaszpórának neveznek. Hozzávetőlegesen kétezer évig tartott (egykét perc ide vagy oda nem számít), s ez idő alatt forrott ki a zsidó gondolkodás, magatartás, nyelv és kultúra.

1948-ban, amikor létrejött Izrael, és a Palesztina név a feledés homályába merült (hogy évekkel később újra forgalomba kerüljön), a zsidók úgy érezték, hogy álmuk valósággá vált. De abban a pillanatban, ahogy a zsidó állam megvalósult, a zsidó identitás meghasadt. A diaszpórában élő zsidó egyszeriben gyengének, kicsinynek és kiszolgáltatottnak tűnt, míg az izraeli zsidó fiatalnak, merésznek és vállalkozó szelleműnek, aki megszabadult uraitól és kész volt harcolni a hazájáért. A diaszpórabeli zsidó és az izraeli zsidó közötti ellentét – ez a hasadt identitás, amely ott van minden izraeli lelkében – a zsidó jellem és a zsidó nemzettudat gyökere.

Amikor az izraeliek egymás között Izraelről beszélnek, sohasem az "Izrael" szót használják, hanem a "Háárec" kifejezést, amely szó szerinti fordításban azt jelenti, hogy Az Ország (nagy a-val és o-val). Ha valaki Izraelbe emigrál, héberül azt mondják, hogy "felszáll" vagy "felemelkedik", s ha valaki örökre elhagyja Izraelt, akkor az illető "leszállt" vagy "lesüllyedt", ami annyit tesz, hogy a diaszpóra része lett.

Manapság a legtöbb zsidó szemében a diaszpóra az a hely ahol az ember sok pénzt keres és vígan él. – Ki számít cionistának a diaszpórában? – kérdezik a viccben, és rögtön meg is válaszolják: – Az a zsidó; aki rávesz egy másikat, hogy fizesse egy harmadik zsidó kivándorlását Izraelbe. – A diaszpórában élő

zsidó számára pedig Izrael nagyszerű eszme, de pénzügyileg nem különösebben vonzó hely – Hogyan lehet valakinek egymillió dollárja Izraelben? – Úgy, hogy kétmillióval kezdte.

Milyennek szeretnének látszani?

Az izraeliek sohasem fogadták el magukra nézve azt, hogy ők a Közel-Kelethez tartoznak. Izraelben köztudott, hogy amikor Isten megkérdezte Mózesről, hogy hová szeretné elvezetni népét, Mózes, akinek szívéhez Kanada állt a legközelebb, így válaszolt (mint tudjuk, erősen dadogott): – Ka... Kaan... Kaaan... – Jó, legyen Kánaán – rendelkezett a Mindenható. A többi már történelem.

Ez az izraeliek legjobb magyarázata arra a tényre, hogy az úgynevezett Ígéret Földje a valóságban egyharmadrészt terméketlen pusztaság, a föld mélye nem rejt kőolajat, s egyik szomszédja sem kimondottan az a jámbor, vasárnaponként a kertben gyomlálógató népség. Ők igazából amerikaiságra szavaztak volna, de beérték volna azzal is, ha európaiak lesznek. Éppen ezért az izraeliek afféle amerikanizálódott európai pioníroknak szeretnének látszani, olyanoknak, akik odahagyták gazdagon termő földjeiket és a hóborította hegyormokat, hogy modern demokratikus államot építsenek fel a pusztaságban.

Mit gondolnak, milyennek látják őket mások?

Izrael olyan, mint a bakfis az iskolában, akit nagyon is izgat, hogy a többiek mit gondolnak róla, de közben úgy tesz, mintha egyáltalán nem érdekelné a dolog. (Persze a ruháival is baja van, és szorong, nincs-e hónaljszaga.)

"Az egész világ ellenünk van" – mondják az izraeliek, néha viccből, de gyakran egész komolyan, amikor a külföldiek kritizálják őket. Szerintük a "világ", azaz a többi ember nagyjából három csoportra oszlik: azokra, aki szeretik őket, azokra, akik bőszen ellenük vannak, és azokra, akiket teljesen hidegen hagy az, hogy ők egyáltalán a világon vannak. Ez utóbbiak nyilván információhiányban szenvednek, s fel kell őket világosítani, hogy csatlakozhassanak az első csoporthoz.

A második csoport nagyon veszélyes, ugyanis ezek egy követ fújnak az ellenséggel. Ezen a téren nagy a fogalmi zavar. Ha egy izraeli tornász a világbajnokságon a korlátról egyenest a kamerák lenscéjébe hátraszaltózik, mégis 9,9 pontnál kevesebbet kap a gyakorlatára, mindenki számára világos, hogy a pontozóbírák antiszemiták. Ha bármiféle nemzetközi versenyen vagy vetélkedőben második (vagy ennél is rosszabb) helyen végeznek az izraeliek, felbőszült honfitársaik azonnal a közel-keleti politikai helyzetnek tulajdonítják a történeteket. Ha valaki valahol nem kellő tisztelettel fogadja az országába érkező jelentéktelen izraeli politikust, egyszer s mindenkorra rásütik, hogy "arabpárti". Az alapelv így szól: "Vagy velünk, vagy ellenünk."

De akik szeretik az izraelieket, azoknak annyi melegségben, barátságban és vendégszeretetben van részük, mint a családtagoknak.

Hogyan látják a többi nemzetet?

Még néhány évvel ezelőtt is a külföldi út olyasvalaminek számított az izraeliek életében, amelyet három hónapon át tervezgettek, három hét alatt lebonyolítottak, majd három évig meséltek róla. Manapság viszont utaznak, amikor csak tehetik. Mivel az izraeliekben erős a kritikai érzék, más nemzetekről is határozott véleményük van, akár találkoztak már személyesen eme nemzetek fiaival-lányaival, akár nem. Szerintük például a franciák el vannak telve magukkal, az angol fiatalok erőszakos futballhuligánok, a thaiok kutyát esznek, az amerikaiak naivak, a svájciak képeslap-környezetben élnek és mindenben bővelkednek a humorérzék kivéve, a kínaiaknak bölcsesség szól a szájukból öregkorukban, a svéd nők pedig imádják a kreolbőrű férfiakat (természetesen elsősorban az izraelieket).

Hogyan látják a többi izraelit?

Izrael klasszikus emigráns ország, ugyanis ötvenegynéhány éves történelme során egyrészt bevándorlók újabb és újabb csoportjai érkeztek ide a szélrőzsa minden irányából, másrészt nem volt igazán idő és alkalom arra, hogy a "mi" és az "ők" fogalmai szilárd formát ölthessenek. Ehelyett inkább az "én" és a "mások" fogalmai vannak érvényben.

A Ben Gurion repülőtérre naponta érkeznek új bevándorlók. Olykor csak szállingóznak, máskor meg ezrével áradnak (az 1990-es évek során egyedül Oroszországból hatszázezer bevándorló érkezett). Mindez óriási asszimilációs problémákkal jár: az Izraeli Televíziós Társaság tizenhét különböző nyelven sugároz. A kormány speciális nyelviskolákat (*ulpan*-okat) működtet, ahol az új bevándorlók héberül tanulnak és kapnak némi eligazítást arra nézvést, hogy miként kezdjenek neki izraeli életüknek és hogyan birkózzanak meg a bennszülött lakossággal való érintkezés nehézségeivel.

Az izraeliek többnyire igyekeznek visszafogni magukat és nem tesznek gúnyos megjegyzéseket az új bevándorlókra, de idővel minden etnikai csoport számtalan vicc céltáblájává válik. Például minden izraeli tudja, hogy a perzsák szörnyen fukarok. – Ki ásta a Szezi-csatornát? – kérdezik a viccben. A válasz: – Egy perzsa, aki elejtett egy sékelt a homokban. – Valahányszor elhangzik egy ilyesféle humoros megjegyzés, mindenki tudja, hogy zsidó bevándorlókról van szó. Az izraeliek vicceiben tolvaj minden román származású izraeli, a Marokkóból érkezettek viszont szorgosan kaszabolják egymást rugós késeikkel. Régi hiedelem, hogy a lengyel földről bevándorolt izraeli nők frigidek, a grúzból izraelivé lett nőknek erősebb a szakálluk, mint a férjüknek, az Irakból áttelepült izraeliek pedig az izraeli filmek tanúsága szerint napközben is pizsamában jönnek-mennek.

Minden izraeli szabadon farag vicceket minden más etnikai háttérű honfitársáról. Afféle nemzeti sport ez, amit senki sem talál sértőnek. Ha valaki mégis, annak nem lesz könnyű élete Izraelben.

Különleges viszonyok

Az izraeliek tudják, hogy kik a barátaik (még ha ez nem is mindig nyilvánvaló). Szeretik Amerikát, mert Amerika Izrael nagy, mindent látó és mindenről gondoskodó bácsikája (történetesen a bácsika ad otthont a Föld legnagyobb létszámú, leggazdagabb és legaktívabb zsidó lakosságának). Izraelben mindenki Amerikába akar utazni, mindenki Amerikában akar élni egy darabig, mindenki szeretne egy gazdag amerikai nagybácsit, sőt mindenki amerikai szeretne lenni.

Az is a két nemzet közötti szoros kapcsolat bizonyítéka, hogy Amerika rendszeresen több milliárd dollár értékű segélyben részesíti a miniatűr izraeli államot. Izraelben gyakran idézik fel azt az esetet, amikor a mezőgazdasági miniszter megjelent Lévi Eskol miniszterelnök irodájában és bejelentette, hogy súlyos aszály fenyeget. A miniszterelnök rémüldözni kezdett. – Aszály? Idén? Hiszen ez rettenetes! Hol lesz aszály? – Hogyhogy hol? Természetesen itt, Izraelben – felelte a mezőgazdasági miniszter. – Húúú... – sóhajtott fel a miniszterelnök őszintén megkönnyebbülve. – Már azt hittem, Amerikában.

Közvetlen szomszédaikkal viszont egészen más természetű a viszony. Az arabkérdés olyan bonyolult, hogy még az izraeliek is bajosan értik. Az a tény, hogy az izraeliek jelentős része maga is arab, tovább bonyolítja a helyzetet. A politika, a háború és a történelem mind együtt forttyog az üstben, a végeredmény pedig legtöbbször CNN-anyag. Mostanában ezen a téren is felütötte fejét a politikai korrektség, úgyhogy még a régi jó arab vicceket is – amelyek pedig mindenki szerint a legjobbak – csupán szűk körben, "egymás között" és ott is csak suttogva mesélik, s előfordul, hogy többen rosszállóan csóválják a fejüket. Abból értesülhetünk majd, hogy a Közel-Keleten végre diadalmaskodott a béke, ha ezek a viccek újra közszájon forognak.

Nemzeti karakter

Csernyisovszkij izraeli költő szerint "az embert szülőföldjének természeti környezete formálja". Képzeljük el, hogy perzselő éghajlatú, poros helyen lakunk, ahol az átlagos hőmérsékletben is úgy érezzük, hogy menten elolvadunk, s izzó idegeink csomókban lógnak. Képzeljük el, hogy állandó feszültségben élünk a háborús fenyegetés árnyékában, s egy alacsonyan szálló lökhajtásos repülőgép hangrobbanásának hallatán máris ugrunk a telefonhoz, hogy megtudjuk, nem kezdődött-e el egy újabb támadás. Képzeljük csak el, hogy olyan kicsi országban élünk, ahol minden város minden utcáján lépten-nyomon közeli vagy távoli ismerősbe vagy egy ismerős ismerősébe botlunk, így aztán sohasem tehetjük azt, amit egyébként sem lenne szabad.

Nos ha mindezt el kell viselnünk, talán mi nem tennénk meg bármit *az életben maradásért*? Talán nem válnék belőlünk is örök *panaszkodó*, amiért *aggályoskodóvá* tettek minket a körülmények? S talán

ez a folytonos aggodalom önmagunkért és embertársainkért nem hívná elő belőlünk is a minden lében kanál *okvetetlenkedőt*? Dehogynem, hiszen ez elkerülhetetlen. Csernyisovszkijnak igaza van.

Az életben maradás művészei

Az izraeliek tudják magukról, hogy örök túlélők, az életben maradás művészei, és ez a szabja meg jellemük több alapvető vonását. Az évszázadok során megtanulták, hogyan kell rögtönözve alkalmazkodni mindenféle helyzetben, és amit lehet, megragadni abból, ami kínálkozik. Ez magyarázza sajátos jellemvonásukat, a *hiücpé*-t, azaz a pimaszságot.

Amikor az amerikaiak öttagú munkacsoportot bízna meg egy műszaki feladattal, az izraeliek beérik egyetlen emberrel, akinek van valami tapasztalata a feladat bizonyos elemeivel kapcsolatban, de aki a többi elemről legfeljebb harangozni hallott valamit. Nála izraelibb már nem is lehet izraeli: ő a *kolbojnik*, a mindenhez értő ezermester. Lehet, hogy keze alól nem kerül ki tökéletes munka, de hogy működni fog, arra mérget vehetünk, s neki egyharmad pénzbe és időbe került az előállítása, mint amennyibe másoknak került volna. Őt ne vegzálja senki tényekkel, részletekkel és tervekkel. Minek tervezni, ha rögtönözhet az ember? A semmiből induló vállalkozás alapeszméje – rengeteg ész és találmányosság, alaptőke viszont nuku – jól illeszkedik az izraeliek arról alkotott elképzeléséhez, hogy milyen feltételek hoznak eredményeket. S ez a felfogás igenis működőképes, hiszen például a Lucent és az AOL, ezek az üzleti óriások, több millió dollárért vásároltak fel ilyen semmiből és semmivel induló izraeli cégeket.

Ha alkalom kínálkozik valamire, az izraelieknek nem kell kétszer mondani, hogy éljenek is vele. Jó példa erre az a turistacsoport, amelyik a skandináv Alpokban járt gyalogtúrán. Amikor megtudták, hogy az aznapi túra során nemigen lesz hol megállni és enni-inni, megrohanták a reggeli svédasztalt, az utolsó morzsáig becsomagoltak minden falatot maguknak; s amikor az asztalról eltűnt minden, repetát követeltek. A többi szállóvendég megütközve nézte őket, de az izraeliek számára ez csupán az életben maradás mindennapi gyakorlatát jelentette. Minden tábornok tudja, hogy üres gyomorral nem lehet menetelni.

Az életben maradás ösztöne magyarázza az izraeliek modortalanságát és látszólagos arcátlanságát. Akiknek folyvást küzdeniük kell a túlélésért, azok nem engedhetik meg maguknak a szégyenlősség fényűzését. Jól példázza ezt a magatartást az a kabarétréfa, amelyben egy rövidtávfutó a százméteres síkfutás olimpiai döntőjében szemérmetlenül megpróbálja rávenni a startpisztolyos indítót, hogy őt előbb indítsa, mint a többieket. – Hát nem szenvedtünk már eleget a történelem során? – így érvel. – Nekünk talán nincsenek érzéseink? Ugyan, ne vacakolj már! Szólj ide nekem, mielőtt elsütöd azt a micsodát!

Panaszkodás mesterfokon

Izraelben mindenki panaszkodik. Mégpedig szüntelenül. Minden elképzelhető dolog miatt, az időjárás, a politikai helyzet, az emberek viselkedése miatt (persze a sajátjukat kivéve). "Panaszkodom, tehát vagyok" – ez minden izraeli életbölcssége és jelmondata. Aki mesterfokon panaszkodik, vagyis aki igazi *kuter* (ez a 'macska' jelentésű jiddis szóból jön, mivel a panaszkodó állandóan nyávog), az birtokában van a titoknak, hogy miként legyen mindig neki igaza. Van valami szívet-lelket melengető a panaszkodásban, s nincs jobb annál, amikor másokkal együtt, csoportban panaszkodhat az ember a többiekkel együtt a verandán egy meleg sábeszen, görögdinnyét és bolgár sajtot eszegetve.

Ez az egyetemes elégedetlenkedés akkor hág tetőfokára, amikor az izraeliek arra panaszkodnak, hogy az izraeliek állandóan panaszkodnak (s közben nem veszik észre az ebben a panaszban rejlő önellentmondást).

Aggódás mesterfokon

Az izraeliek állandóan aggódnak valamiért. Gyakran hallani tőlük ezt a mondatot: *Nu? Az ma jihieh?* (Na, mi lesz ebből?) Az izraeli polgárok egyidejűleg képesek aggodalmaskodni a politikai helyzet, a közbiztonság kérdése, a sport, a karrierjük, a családjuk, az anyagi helyzetük és a csótányokkal vívott harc miatt. A folytonos őrlődés következtében sokan elvesztik józan tisztánlátásukat. Az alábbi párbeszéd bármely izraeli család hétköznapijaiban elhangozhatna:

- Na, mi lesz ebből, most meg a taxisofőrök sztrájkolnak.
- Hát, nem tudom. Egész éjjel szemhunyaszt sem aludtam, nem tudtam kivenni a fejemből.

- No és a lányunk is nemsokára válik.
- Ja, igen, az is aggasztó.

Az ország lakói persze tisztában vannak vele, hogy aligha indokolt ez a sok aggodalom, ám igencsak kedvelik azt az érzést, mely akkor tölti el őket, amikor a lehető legrosszabbra számítva fognak bele valamibe, és végül kellemes meglepetés éri őket.

Okvetetlenkedés mesterfokon

Az izraeliek képtelenek tartózkodni attól, hogy embertársuk segítségére siessenek. Gyakran valósággal beleütik az orrukat más dolgába, amit szándékos udvariatlanságnak is lehetne hinni. Habozás nélkül képesek az utcán beleszólni vadidegenek beszélgetésébe, hogy némi szíves jó tanáccsal szolgáljanak, vagy nyugodt szívvel olvasgatják a buszon mellettük ülő újságját, és még attól sem riadnak vissza, hogy megkérjék, ugyan ne lapozzon már olyan gyorsan. Azt pedig végképp nem tűrik, hogy egy honfitársuk egyedül próbálja megszerelni a kocsiját, hiába is tiltakozna az illető.

Más nemzetektől eltérően az izraeliekből egyszerűen hiányzik az a nézet, hogy az ember "törődjön a maga dolgával". Az itteniek még a nagyvárosokban sem fordítják el a fejüket, hogy diszkréten elmenjenek egy járókelő mellett, aki megbotlott és hasra esett. Inkább megállnak és belebonyolódnak az ügybe. Izraelben mindenkinek köze van mindenhez és mindenkihez. Amikor a polgárok egy-egy intim együttlét idejére becsukják hálószobájuk ablakát, azt elsősorban azért teszik, mert attól félnek, hogy a szomszédok buzdító célzattal mindenféle tanácsot kiabálnának át nekik.

Életfelfogás és értékek

Érett fejjel ne légy freier!

Az izraeliek neveltetésük során megszámlálhatatlanul sokszor hallhatják a figyelmeztetést: "Csak *freier* ne legyen belőled." A *freier* olyan balek vagy palimadár, akit könnyen hintába lehet ültetni. Mindennapos eset, hogy az izraeli vásárló, kezében a kinézett áruval, a néhány sékel megspórolása feletti örömtől eltelten lép ki a boltból, ahol vagy két órán át nagyon kemény alkudozás folyt, melynek során a boltossal mindennek elmondták egymást, és hajszaöl híján öltre mentek. Ám nem a pénz számít; ami igazán fontos: úgy távozott, hogy nem lett belőle *freier*. Nem sikerült túljárniuk az eszén, és így megőrizte méltóságát. (A boltos sem hagyta, hogy *frei*ert csináljanak belőle. Az alku kezdetén rögtön a valódinál magasabb árat mondott.)

Az érzelgősség rabjai

Az izraelieket gyakran szokás az egyik helyi kaktusz, a *sabra* terméséhez hasonlítani, melyet kívül tüskék borítanak, de belseje édes és pépes. Az itteni zene is jócskán épít a szentimentalizmusra – az izraeli örököződek hallatán még felnőtt férfiak is el-elsírják magukat –, és a televízióban vetített nosztalgikus hangulatú filmek rendre a nézettségi listák élére kerülnek.

Izrael "HaTikva" című nemzeti himnusza nélkülözi a sok más ország himnuszáat jellemző menny- és ágyúdörgést, valamint a világhódító törekvésekre buzdítást; mindössze egyetlen szimpla sorból áll ("Remény"), melynek háttérben nem induló vagy harsona szól, hanem egy meglepően lágy dallam. Amint felcsendül a himnusz első néhány hangja, az izraeliek máris zsebkendőért nyúlnak.

Ősök és ismerősök: a család és a barátok

Minden egyes izraeliről elmondható, hogy létezésének középpontjában a család áll. A gyerekektől elvárják, hogy egész életükben tiszteljék szüleiket, hogy bevonulásuk előtt ne költözzenek el otthonról, hogy jogi vagy orvosi diplomát szerezzenek, hogy jó családba házasodjanak (persze az sem árt, ha az illető család gazdag is), hogy agg szüleik tőszomszédságában lakjanak, és hogy esküvőjük után azonnal lássanak neki az unokák termelésének.

Jól jellemzi a helyzetet a közismert, s kissé brutális vicc: – Mi a különbség a pitbull és a zsidó anya között? – A válasz: a pitbull végül elengedi a gyereket. A zsidó anya születésétől végelgyengüléséig dédelgeti picinyét, és makacsul ragaszkodik hozzá, hogy élete minden egyes mozzanatának részese

legyen. A mobiltelefonok elterjedésével a helyzet minden eddigénél súlyosabbá vált: egyes anyukák a seregben is felhívják szolgálatot teljesítő tizenkilenc éves fiukat, hogy megkérdezzék, van-e szükségük meleg alsóra, jól bánt-e velük a parancsnok, illetve hogy vihetnének-e most egy finom szendvicset.

A család után a legnagyobb értéknek a barátságot tekintik. A férfiak esetében különösen igaz ez a seregben szövődött és élethosszig tartó bakabarátságokra. Előfordulhat, hogy két zsidó ifjú három évet együtt szolgál a hadseregben, majd negyven éven át nem találkoznak, és amikor egyszer csak összefutnak az utcán, könnyes szemmel ölelgetik egymást.

Az izraeli férfiak minden különösebb erőfeszítés nélkül kétszer is képesek élvezetet lelni egyetlen szerelmi légyottban – először a voltaképpen együttlét alatt, másodsor pedig amikor barátaik gyönyörűségére beszámolnak a részletekről. Ami azt illeti, egyesek a barátok csodálatában fürdőzve talán még a testi örömnél is nagyobb gyönyört élnek át.

Birtok, birtok, amit csak szerezni bírtok

Az izraeliek közül sokan vallják azt, miszerint "az vagy, amid mások szerint van". Képesek messze lehetőségeiken felül költeni, hogy kocsijukat a legújabb modellre cseréljék, csak azért, mert a szomszéd azt választotta. Amikor a kormány tudomást szerzett arról, hogy egyre növekszik azoknak a száma, akik mindennapi szükségleteiktől is képesek megfosztani családjuk tagjait, hogy szert tehessenek a legújabb autótípusra, megváltoztatták a rendszámotlábak számozási rendszerét, hogy a rendszámól ne lehessen megállapítani a vásárlás évét. Izraelben az autó a siker szimbóluma, márpedig nincs annál bosszantóbb, mint ha a másik sikeresebb nálunk, hiszen ettől az ember totál freiernek érzi magát.

Amikor este társaságba mennek (mondjuk étterembe vagy kávéházba), az izraeli férfiak rendszerint kipakolják az asztalra pénztárcájukat, slusszkulcsukat és mobiltelefonjukat. Ez a szokás egyetlen konkrét célt szolgál: a kicsiny tárló elrendezésével a férfi megjelöli felségterülete kiterjedését. Az egyes tárgyak nyilvánvaló szimbolikát hordoznak: a tárca jólétre, a slusszkulcs a verda birtoklására, a telefon pedig fontos barátokra és ismerősökre utal. Az izraeli kávéházakba lépve azonnal szembeötlík, hogy minden asztalon hegyben állnak a pénztárcák, a kulcsok és a mobiltelefonok. Amikor a pincér kihozza a rendelést, beletelik némi időbe, mire a halmot félrelapátolják, hogy helyet csináljanak az ételnek és italnak.

Viselkedés

Túlhajtott szenvedély

Az izraeliek volán mögött tanúsított viselkedését csak az hiszi el, aki már megtapasztalta. A vezetők meggyőződése, hogy az utakon sajátos szabályok érvényesek, melyeket az alábbiakban lehetne összefoglalni:

1. Az úttest harci zóna, hadifogság kizárva, élethalálharc folyik.
2. Másat előzni hagyni az impotencia biztos jele.
3. Mivel a többiek úgy vezetnek, mint a bolondok, nekünk is dühöngő örültként kell közlekednünk, hogy elijesszük őket.
4. "Engem úgysem érhet baj" (más néven az "Isten vezérel utamon"-kényszerképzet).

Ha szemére hányják vezetési stílusát, az izraeli sofőr azzal védekezik, hogy ha valaki egyáltalán el akar jutni valahová az országban, az csak úgy sikerülhet, ha úgy hajt, mint egy elmebeteg.

Ám a legijesztőbb az utakon mégsem a vérfürdő, hanem a büntetések mértéke. A közlekedési bírságok napjainkban már csillagászati összegekre rúgnak.

Vélemények, nézetek

Két izraelinek egy kérdésben legalább háromféle véleménye van. Az itteniek szeretnek mindenről szilárd véleményt formálni, és ezt azzal megkoronázni, hogy nézetüknek hangot is adnak. Ha valakinek egy kérdésben nincs véleménye, vagy habozni látszik annak kifejtése közben, azt gyenge embernek tartják. A vérbeli zsidók egy próféta magabiztosságával és vehemenciájával adják elő mondandójukat. Ha netán

valaki a felvázolt teóriának tökéletesen ellentmondó tényekkel szembesíti őket, akkor így ríposztognak: – De hiszen pontosan ezt mondtam én is! Kedves barátom, te egyáltalán nem figyeltél rám!

Türelmetlenség

Az izraeliek nagyon könnyen kijönnek a béketűrésből. Ha valami felidegesíti őket, azonnal a plafonon vannak; a türelmetlenség náluk szinte kötelező. Aki próbára akarja tenni türelmüket, annak elég, ha megkísérel egy előzést az autópályán, ha elfoglalja valaki másnak a helyét a színházban, vagy előbbre próbál furakodni az orvosi váróban. Mindegyik próbálkozás dühkitörést, szitkozódást, dudálást vagy egyéb fajta felháborodást vált ki. Az újonnan Izraelbe érkezők már a legelső héber nyelvórán megtanulják a "Savlanut!" szót, aminek jelentése: "Türellem!" – ám később arra a felfedezésre juthatnak, hogy Izraelben ez csupán elméletben létező fogalom.

Felvágás

Egy izraelinek semmi nem okoz akkora örömet, mint amikor megjátszhatja magát, hogy ezzel kivívja mások elismerését és csodálatát. Saját beszámolója szerint minden egyes izraeli, akivel összehoz bennünket a sors, elit harci egységben töltötte katonáéveit (valójában persze kukta volt a lakásától száz méterre található bázison). Az izraeli polgártól olyasmiket hallhatunk, hogy egy "intim butik" tulajdonosa (vagyis bugyiboltja van), hogy egy "közlekedési vállalkozás" ügyvezetője (azaz taxisofőr), vagy hogy "elegáns új autó"-ja van (egy 1979-es Volvo, amit nemrég vett, így aztán neki még új).

Honfitársaik persze sosem veszik kézpénznek ezeket a kijelentéseket. Edzett fülük az állításokat automatikusan lefordítja az igazságra.

Illem

Izraelben a túlélésért folyó mindennapos küzdelemben a jó modort rendszeresen és lezseren semmibe veszik. Odahaza a család idősebb tagjai bizonyára illemre nevelik utódaikat, ám ahogy az ifjuncok felferdülve ráeszmélnek a környező világra, egészen másféle nézetük alakul ki arról, hogyan is kell elintézni a dolgokat. Vadidegeneknek időpazarló udvariasságokat motyogni és órákon át sorban állni nem szerepel ezek között. Mindez persze jellem dolga. A türelmét könnyen elvesztő ember esetleg előbb udvariasan beáll a sorba, ám igen hamar felmegy benne a pumpa. Izraelben a bankokban vagy másutt kialakult sorokban előrejutás bevett módja, hogy a tolakodó ezzel furakszik előre: – Elnézést, csak kérdezni akarok valamit, egyetlen pillanat... Olyan fortély ez, amely mindig jól felidegesíti a sorban várakozókat, akik ráadásul még szidják is magukat, hogy miért nem ők furakodtak előre ezzel a szöveggel.

Az izraeliek semmivel kapcsolatban nem szégyenlősek. A buszon bármikor fültanúi lehetünk annak, hogy két vadidegen elkezd beszélgetni, és ilyesmiket kérdeznek egymástól: "Hol dolgozik? Mennyit keres? Komolyan mondja? De hát minek dolgozik ilyen rabszolgahajcsároknak?"

Az itteniek arra is hajlamosak, hogy nyíltan megbámuljanak bárkit, aki felkelti az érdeklődésüket. Ez itt egyáltalán nem számít udvariatlanságnak. Ami azt illeti, egyenesen felvágós sznobnak tartanak, aki nem bámulja meg azt, amit az összes barátja.

Az izraelieket kifejezetten meglepi, ha udvariasan bánnak velük. Ha egy hivatalnok kedvesen beszél velük, ha egy férfi feláll, amikor egy hölgy lép a szobába, ha valamilyen szolgáltatás kitűnőnek bizonyul és minden részletre kiterjed a szolgáltató figyelme, azt valószínűleg ilyen megjegyzésekkel fogadják: "Nahát, mintha Európában lennénk!" Vagy: "Tiszta Amerika!" Általános tévhit, hogy az európaiak és az amerikaiak kivétel nélkül mind illemtudó emberek, míg saját népük udvariatlanságát főként viccek nyersanyagként tekintik:

Egy amerikai, egy orosz és egy izraeli állnak a bezárt hentesbolt előtt, és a kiírást olvassák: "Elnézést kérünk, a hústermékek hiánya miatt zárva tartunk." Az amerikai megkérdi: – Mi az, hogy hiány?

– Mi az, hogy hústermék? – motyogja az orosz.

– Ezeket értem – mosolyog az izraeli –, de meg kell mondanom, az első két szót még életemben nem hallottam.

Az életben maradás művészei nem sok értelmét látják az udvariaskodásnak. Aki egy vitában úriember módjára enged a másiknak, azt nem udvariasnak tartják, hanem totál freiernek.

Ami formális, az nem normális

Izraelben a formalitás nagyjából olyan ritka jelenség, mint az egy hónapos, szünni nem akaró eső a tél kellős közepén. Az óvodás gyerekek ugyanúgy keresztnéven szólítják a nevelőket, mint az egyetemisták tanáraikat. Ugyanezt megengedhetik a katonák felettes tisztjeikkel és a beosztottak is főnökeikkel. A becenevek olyan gyakoriak, hogy sokszor teljesen átveszik az eredeti név helyét; mindennapos eset, hogy egy izraeli alkalmazott azon a beceneven szólítja főnökét, melyet az valószínűleg sok-sok éve még gyermekkori szomszédaitól kapott – és a világon senki semmi kivétlivalót nem talál ebben.

A formális, szertartásos öltözködés errefelé jószerivel ismeretlen. Még a nagy és sikeres vállalatoknak sincs öltözködési szabályzatuk (az egyetlen szabály: "meztelenül azért ne gyere dolgozni"). Az esküvőkön a vőlegény az egyetlen, akin nyakkendőt és öltönyt látni (és a ceremóniát követően ő is azonnal leveti ancúgját). Szinte mindenki nyitott nyakú nyári inget vagy blúzt, sortot és szandált hord. Az izraeli férfiak zöme soha életében nem tanul meg nyakkendőt kötni. Számukra ez valami egzotikus tudomány. Hannoverben egy műszaki vásár német szervezői a folyosókon fel s alá sétáló izraeli üzletembereknek fáradságot nem kímélve osztogatták a nyomtatott tájékoztatót arról, hogyan kell nyakkendőt kötni.

Mániák

Hírfüggők

Az izraeliek minden egész órában bekapcsolják a rádiót, hogy meghallgassák a híreket. Minden félórán megnézik a tévében a hírperceket. Minden nap délután öt órakor egy sor tévécsatorna igyekszik a képernyő elé csalogatni a nézőket, hogy megnézzék a korai híradót. Az este jelentős részét sokan legkevesebb két hírműsor végigülésének szentelik. Az izraeliek számára létfontosságú, hogy naprakészen tisztában legyenek az eseményekkel. A híradások a politikai helyzet és a biztonság kérdéseinek taglalásával kezdődnek, melyeket az üzleti élet hírei követnek, eztán a világhíradó jön, majd részletes sport hírek, s végül a sort egy könnyed hangvételű, színes hír és az időjárás jelentés zárja. Izraelben gyakran hallhatók efféle panaszok: "A hírekben folyton csak ugyanaz megy", vagy: "Annyi szörnyűséget mutatnak a híradóban, sokkal jobban érzem magam, ha nem is nézem" – de amint leszáll az este, a panaszkodók nem tudnak ellenállni a csábításnak, bekapcsolják a televíziót, és nagykanállal falják a híreket.

Mobilmánia

Nem is olyan sokkal ezelőtt az izraeliek valamivel lezserebbek voltak. Ez még az örökösen csiripelő mobiltelefonok elterjedése előtt volt. Napjainkban már egyáltalán nem szokatlan látvány, hogy egy baráti társaság tagjai ülnek egy kávéházi asztal körül, mély beszélgetésbe merülve – mindenki a saját mobiltelefonján, és közben rá sem hederít a többiekre. Egyes szakemberek szerint ez a jelenség azzal magyarázható, hogy az izraeliek szeretnek minden aktuális eseményről tudni. Mások véleménye az, hogy az állandó beszéd csökkenti a felgyülemlett feszültséget (márpedig erre az átlag-izraelieknek ugyancsak szükségük van!), de olyanok is akadnak, akiknek meggyőződésük, hogy mindenki számára feltétlen szükséglet, hogy állandóan együtt legyen barátaival, ha testben nem is, legalább a hangja által.

Szokások és hagyományok

A sabbat tisztelete

A *sabbat* (héberül: *shabat*) szó egy igéből származik, melynek jelentése: 'minden fizikai munkával felhagyni' – valóban, minden szorgos izraelitől pontosan ezt várják el, mintán egy teljes héten át kereste a kenyérrevalót. Ez a jelentés ugyanakkor éles ellentétben áll a világi zsidók többségének időtöltésével, akik a sabbatot a háztartásban robotolva, netán a gyerekekkel vagy a rokonokkal kirándulva töltik, hiszen mindkét tevékenységet nehéz fizikai munkának nevezhetjük.

A sabbat a keresztény szombat napjára esik, ezért aztán a zsidóknak a vasárnap a hét első munkanapja. A vallásos zsidó közösségekben a sabbatot nagyon szigorúan veszik: péntek estétől szombat estig megáll a közlekedés, és mindenütt gyalogosan, makulátlan sabbati ruhában a zsinagógába ballagó embereket látni. Az ortodox zsidóknak tilos telefonálniuk, tüzet gyújtaniuk és főzniük, a villanyt fel- vagy lekapcsolni, vagy bármi egyéb munkának tekinthető tevékenységet végezni, és ugyanígy tilos egy másik zsidót dolgoztatni a szent napon.

A sabbatra vonatkozó vallási törvények megszegését elkerülendő a lifteket úgy állítják be, hogy az ünnepen egész nap szüntelen fel-le járjanak, és minden emeleten álljanak meg, nehogy valakinek is meg kelljen nyomnia egy gombot. A házakban számítógép kapcsolja fel a lámpákat a sabbat kezdetekor, majd az ünnep végén le is kapcsol minden fényt. Az ételeket péntek délután előkészítik, és automatikus melegítőlapon rotyogni hagyják. Kezdenek elterjedni a hanggal aktiválható háztartási és műszaki eszközök, hogy minden fajta fizikai munkát el lehessen kerülni.

A világi zsidók ellenben kimondottan örömmel demonstrálják, hogy másként is lehet viselkedni. Akadnak olyan világi tulajdonban lévő üzletek, amelyek a sabbat napján is nyitva tartanak. Az ünnepet nem tartók nyugodtan furikáznak mindenfelé, és a bárók, lokálok, mozik is nyitva tartanak péntek éjjel. Azonban világi városrészekben sem járnak a buszok, itt sincs nyitva egyetlen állami intézmény, valamint a bankok és az irodák is szigorúan 'sabbatoznak'. Természetesen olykor súrlódások alakulnak ki az olyan területeken, ahol ortodox és világi zsidók próbálnak egymás mellett élni. Még akár egy-egy erőszakos eseményre is sor kerülhet – megeshet, hogy egy ortodox környék üres utcáiba tévedő kocsit kövekkel dobálnak meg. Vagyis egyesek alkalmanként kissé erőszakosan igyekeznek a sabbat betartását kierőltetni, ami persze azzal jár, hogy a törvényt megszegve munkát kell végezniük.

Csak a kóser étel kóser

A kóser szó a héber *kaser* (szó szerinti jelentése: 'igaz és jó') jiddis megfelelője. A kóser étellel kapcsolatos előírások ótestamentumi törvényekből erednek, melyek aztán a diaszpórában némi átalakuláson mentek át. Rengeteg előírás szabályozza, hogy mi kóser és mi nem. A kóser étkezést nap mint nap betartó zsidók zöme kívülről ismeri a törvényeket (ám többnyire fogalmuk sincs azok megszületésének hátteréről).

A főbb törvények a következők: szabad olyan állatot enni, amelyik kérődzik és hasított a körme vagy patája (vagyis a tehén megengedett, de disznót vagy nyulat enni tilos). Szabad szárnyast enni (például csirkét), mint ahogy halat is, de csak olyat, amelyiknek van pikkelye és uszonya (vagyis tilos az angolna, a harcsa, a tengeri rák, a homár vagy a garnéla fogyasztása). Tiltják a törvények a hús és a tejtermékek együttes fogyasztását is (vagyis sajtbургert sem szabad enni – bár egyesek szerint akármiből legyen is a sajtburger, az még csak nem is emlékeztet valódi húsrá, úgyhogy nyugodtan meg lehetne engedni).

A kóser ételekkel kapcsolatos szabályok sokasága csupán egyetlen példa arra, hogy a zsidó hit mennyire átszövi az izraeliek mindennapi életét. Persze ez korántsem jelenti azt, hogy minden izraeli az utolsó betűig betartja a zsidó hit törvényeit. Egy képzeletbeli vízszintes skálán, mely a hit erősségét mutatja az ateizmusból kezdve a másig végén lévő szigorú ortodox hitig, az izraeliek többsége valahol középtájon helyezkedne el. Vannak, akik az ünnepnapokon eljárnak imádkozni a zsinagógába, mégis használják a kocsijukat sabbatkor. Mások kizárólag kóser ételt fogyasztanak (s még a tejtermék és hús egyidejű fogyasztására vonatkozó tiltást is tiszteletben tartják), ám nyugodtan nassolnak az engesztelés szent napján, ami pedig szigorúan tilos.

Arra a kérdésre, vajon vallásosak-e, sokan így felelnek: "Az vagyok, de csak hagyományörző" – ami annyit tesz, hogy az illető tetszése szerint megtart néhány előírást, a többit pedig figyelmen kívül hagyja. Ez ugyan következtelenségnek tűnhet, ám a hit mögött (bármely vallási hit mögött) meghúzódó okok túl szövevényesek ahhoz, hogy pusztán logikával közelítsünk hozzájuk.

Mindenesetre annyi biztos, hogy jobb még a földi világban kicsit kiélvezni az életet, nehogy aztán ha mégsem lenne túlvilág, kiderüljön, mekkora freier volt, aki nem így tett.

Egy ország, két törvény

Izraelben nincs elkülönítve a vallási, egyházi és a világi jog. Ez az összeolvadás megjelenik Izrael állam Függetlenségi nyilatkozatában is, melynek első mondata így szól: "Izrael földjén fölemelkedett a zsidó nép." A nyilatkozat más nemzetektől eltérően Izrael államot vallási alapokra helyezi.

Izraelben két párhuzamosan működő bírói rendszer van, az ortodox és a világi. Ezek egymástól függetlenül hozzák meg a hozzájuk került ügyekben az ítéleteket, ám az állampolgárokra nézve mindkét bíróság ítélete kötelező érvényű. Ez persze azzal jár, hogy a vallás az élet számos területén szerephez jut. A körülmetéléssel, a házassodással, a válással, a temetéssel és még számos egyébvel kapcsolatos törvények szigorú vallási előírások, melyek eredete a zsidó nép történelmének régmúltjába nyúlik vissza. Például az egyik ótestamentumi törvény kimondja, hogy a válásért folyamodó asszonynak egy iratot kell kapnia (ennek neve *get*), mellyel igazolja, hogy férjétől külön él – ám ennek híján megmarad köztük a kötelék. A világi zsidók nem látják értelmét annak, hogy ezeket a törvényeket modern korunkban is tiszteletben tartsák.

A Cohen (Kohn) nevezetű férfiak a mai napig nem vehetnek feleségül elvált asszonyt. A Cohen szó ugyanis papot jelent, és viselőit az ősi jeruzsálemi templomban egykor szolgáló papok leszármazottainak tekintik. Egy Cohen nevű férfi csakis hajadont, korábban házasságra még nem lépett lányt vehet nőül, ráadásul a hagyomány szerint olyat, aki bizonyosan érintetlen (egy dolog persze a hagyomány, és megint más dolog a modern Izrael mindennapi élete, ahol ez a feltétel ritkán teljesül). Ez az előírás a harmadik Templom felépülésekor nyeri el hitbéli értelmét: amikor elfő a Megváltó, felépül a harmadik Templom, s mindazok, kik a Cohen nevet viselik, visszatérnek szolgálatába. Amennyiben eddig a magasztos pillanatig a Cohenek mindegyike tartja magát ahhoz, hogy csakis ártatlan hajadont vehet el, úgy ők és leszármazottaik tiszták maradnak. Ha viszont egyikük elvált asszonyt vesz feleségül, az foltot ejt hitük tisztaságán.

Ha tehát elvált nővel akarja összekötni életét, Cohen úrnak és szíve választottjának Izrael határain túlra kell utaznia, ahol anyakönyvvezető előtt polgári házasságot köthetnek. Az egyik legnépszerűbb lakodalmas célpont Ciprus szigete, ahol a ceremóniát követően egyszersmind egy gyors, napsütötte nászutat is be lehet iktatni, mielőtt az ifjú házasságok hazarepülnének Izraelbe. Noha az efféle házasságokat az egyházi bíróságok nem ismerik el, így a párokat csakis a világi Izraeli állam tekinti házasselekknek, az ortodox Izrael nem, a ciprusi lakodalmas nyaralást az utazási irodák szerte az országban hirdetik, és tódulnak is az "egykori papok" és elvált jövendőbelijeik.

Babonás népség

Izraelben valósággal burjánzik a babonaság. Egyes babonák megegyeznek a más kultúrákban ismertekkel: ha egy fekete macska átfut az ember előtt, akkor köpjön ki háromszor. Ha valaki a jövőbeli reményeiről beszél, lekopogja azokat. Más hiedelmek jellegzetesen izraeliek: a házat meg kell áldani a "háziáldás"-sal – ez nem más, mint egy falra rögzített lap, amelyen különböző áldások olvashatók ("Kerülje e házat minden átok, s kűszöbét semmiféle rontás, métely át ne lépje..."), és a kocsis is kap egy aprócska "útiáldást", melyet a visszapillantó tükörrre akasztanak. A repülés korával megszületett a "légiáldás", és a komputerkorra tekintettel valaki összeüttött egy igen vicces "internet-áldást" is ("Kerülje e merevlemezt minden vírus, s meghajtóit semmiféle rontás, hiba ne érje...").

A legtöbb házon ott függ egy kéz alakú dísz, melynek közepén egy kék szem látható. Ez az észak-afrikai eredetű *hamsa*, ami az itteniek hite szerint megvédi a házat, lakóit és környezetét a gonosztól. Sok izraeli tagadja, hogy babonás volna, de ha megkérnénk őket, hogy ürítsék ki zsebeiket, az egyikből minden bizonnyal előkerülne egy kicsiny hamsa vagy a Zsoltárok könyvének egy miniatűr kiadása, melyet kizárólag a gonosz rettegett csábítása elleni védekezés céljából hordanak maguknál.

Jócskán akad errefelé jövőbelátó, és az itteniek közül sokan nem sajnálják sem idejüket, sem pénzüket a kristálygömböt olvasóktól, a tenyérjósoktól vagy az olyan jövendőmondótól, aki a kávézaccból olvas (vagy akár hátsó felükből). Amikor valaki véletlenül összetör valami drága tárgyat (ami ugye a gonosz jelenlétét bizonyítja), a babonások azt szokták mondani: "Felajánlom engesztelésül" – majd jámboran

mosolyognak. Ha egy izraeli étteremben egy vendég vagy a pincér összetör egy poharat vagy egy tányért, mindenki ösztönösen és vidáman felkiált: "Mazel tov!" (Jó szerencsét!) A sugárzó mosoly ebben az esetben azt jelenti, örül, hogy nem az ő lajstromára került fel egy újabb összetört tányér.

Kizökönt naptári idő

Izraelben egyidejűleg két naptárt használnak: a zsidó naptárt (melyet a helyiek 'héber kalendárium'-nak neveznek) és a keresztény naptárt (amelyet 'rendes naptár'-nak szokás hívni).

Az izraeli újságokon mindkét naptári dátumot feltüntetik. Az ünnepnapokat a héber kalendárium határozza meg, azonban bizonyos világi területeken az üzleti életben a másik naptár a mérvadó. Mindez persze magukat az izraelieket is igencsak összezavarja. A világi zsidók gyakorta megfélemednek a héber naptárban megjelölt fontosabb napokról, a hithű izraeliták igyekeznek minden adandó alkalommal felemlíteni ezeket – ha másért nem is, hát csak azért, hogy bosszantsák világi testvéreiket.

Humorérzék

A híres zsidó származású multimilliomos, Rothschild báró temetésén egy férfi kétségbeesve szagatja ruháit, gyötrődve a földre zuhan, és keserves kiáltással a porba vádja ujjait. A gyászolók egyike megszánja és felsegíti. Netán közeli családtag? – kérdezi tőle gyengéd megértéssel tekintve reá. – Dehogy – zokog a másik. – Épp ezért sírok.

Ki ne ismerné a diaszpórában kialakult zsidó humort, amely egyebek közt a *Hegedűs a háztetőn* című filmben is megjelenik – azt a szomorkás, önkritikával átitatott öniróniát, melyről napjaink szociológusai azt tartják, hogy egyfajta lélektani védekezési mechanizmusként szolgált az idők során. Ám a nemzet megtelepedésével ez a fajta humor nem szűnt meg létezni. Minthogy a paricot (lengyel földesúr) és a hozzá hasonlókat többé már nem lehet kifigurázni, a zsidó viccek többsége két témakörbe sorolható: politikai és az etnikai hovatartozáson alapuló viccek. Elvégre az örök kritikusoknak a humornál jobb eszköze nem is lehetne panaszaik megfogalmazására.

Mindenki kisebbség

A politikai kabaré kivételével a humoristák minden műsorszáma az izraeli társadalom berendezkedésével és struktúrájával foglalkozik, valamint a lakosok etnikai hátterével (kiejtésével, viselkedési sajátosságával stb.). Hogy mindezt jobban megértsük, tudnunk kell, hogy Izrael társadalma a következő csoportok tagjaiból tevődik össze:

1. ASKENÁZIK (Európából elszármazott zsidók), más néven "tzfonik", azaz északiak. Szokás őket "Wuzwuzolók"-nak is nevezni, mivel az 1920-as években Izraelbe bevándorló kelet-európai zsidók alig értették az új környezetükben élők beszédét, és sokszor visszakérdeztek: "Wus? Wus??" – ami jiddis nyelven annyit tesz: "Mi? Mi az?"

2. MIZRAHIK (észak-afrikai származású zsidók), vagy más néven "dromik", azaz déliek. Szokás őket "csahcsaholók"-nak is hívni (ez a gúnynevet az észak-afrikai kiejtésnek köszönhetik).

Ezekén kívül és belül akadnak sajátos alcsoportok is:

a) *Arszik* – a Tel-Aviv déli részén élő mizrahik. Bőrük sötét árnyalatú, és jellemző rájuk, hogy díszes aranyláncokat hordanak nyakukban és a csuklójukon.

b) *Hnunik* – az askenázik egyik csoportja. Bőrük sápadt színű, arcuk ragyás, kerek szemüveget viselnek, jól értenek az irodalomhoz és a matematikai algoritmusokhoz (és világszerte gyökernek tartják őket). Az arszik erős ellenszenvvel viseltetnek velük szemben, ezért a hnunik igencsak tartanak tőlük.

c) *Japik* – az északi askenázik. Az ide tartozók szőkitik a hajukat, és mondhatni kötelező számukra a félfoldalas fülbevaló és a tetoválás a hátukon. Ruházatukat a menő nyugati divatházak termékei közül válogatják, és a felkapott klubok zenéjét hallgatják, miközben soha le nem tett napszemüvegükön keresztül szemlélik a világot (még egy teliholdas éjjelen is legfeljebb fejük búbjára tolt szemüveggel lépnek be a night klubba).

d) *Hippik* – hosszú hajú ifjak, akik nem hajlandók beletörödni, hogy elmúltak a hatvanas évek.

e) *Rockerek* – további hosszú hajú ifjak, akik súlyos halláskárosodásban szenvednek, minthogy állandóan teljes hangerőn hallgatják a heavy metal zenét. A rockerek sötét ruhában járnak-kelnek, és megvannak győződve róla, hogy a következő órában elérkezik a világvége.

f) *Doszik* – a vallásos zsidók. A világi zsidóknak sok örömet szerez, amikor rajtuk élcelődnek, ugyanis a két csoport jelentősen különbözik, ám tetszik-nem tetszik kénytelenek együtt élni.

Az izraeli humoristáknak tehát mindezen csoportok tagjai szolgáltatják a napi muníciót: a vicces szituációkat és alakokat. Az ország lakói pedig ott ülnek a nézőtéren, dőlnek a röhögéstől, és nem győznek álmélkodni, miféle társadalomban élnek.

A zsidó viccek

A zsidók lelkes viccmesélők. A zsidó vicc rendszerint hosszú, jellegzetesek a szereplői, külön cselekményszála van, és a csattanó tanulságot hordoz. Az itteniek nem hívd az egysoros, rövid poénoknak; nézetük szerint egy jó sztori elmeséléséhez több tálemum szükségeltetik. A jó viccmesélő a középkori Európa mesemondóinak izraeli megfelelője. Viccek vagy egy-egy jópofa történet nélkül egyetlen baráti ebéd, esti ivászat vagy tengerparti tábortűz sem az igazi.

Az izraeli viccmesélő előtt semmi sem szent. Mindenekelőtt magukat a zsidókat és örök elégedetlenkedésüket teszi céltáblává:

A háromezer méter magasan köröző repülőgépben újonc ejtőernyősök csoportja első ugrására készül. A kiképző őrmester a repülő motorjának zaját túlharsogva ordít nekik:

– Figyeljenek jól! Amikor megadom a jelet, kiugranak! Az ernyő tíz másodperc elteltével magától kinyílik. Ha mégsem, húzzák meg a tartalék ernyő kioldószinórját. A földet érés helyén egy teherautó vár, azzal mennek vissza a bázisra. Van kérdés...? Helyes. Akkor most... ugrás!

Kiugrik az első katona. Ahogy süvít a föld felé, magában számolja a másodperceket, de az ernyője nem nyílik ki a tizedik után. Megrántja a tartalék ernyő kioldóját – hiába.

– Micsoda marha ez az őrmester! – kesereg zuhanás közben. – Semmit nem konyít ehhez az egészhez. Lefogadom, hogy a teherautó sem lesz ott, amikor leérek.

Ugyancsak gyakran teszik nevetség tárgyává a házasság szent kötelékét, mint például abban a viccben, amely egy férjről szól, aki tanácsért fordul a rabbihoz:

– Úgy érzem, a feleségem meg akar ölni – mondja. – Azt hiszem, mérget tesz a kávémba. – A rabbi erre leül, és hosszasan elbeszélget az asszonnyal, majd újból csatlakozik a férjhez.

– Mit tegyek hát, rabbi? – kérdezi a férfi. A rabbi lakonikus válasza így hangzik:

– Idd meg a mérget!

Állandó célpontot jelentenek a zsidó állam intézményrendszerei is, mint például a következő példában az oktatási rendszer:

A körzeti tanfelügyelő váratlanul betoppan egy helyi általános iskolába. Bemegy az egyik osztályba, és a gyerekekhez fordul:

– Mondjátok meg nekem, ki törte össze a két kőtáblát, amelyeken a tízparancsolat volt?

Néma csend. Hirtelen sírva felkiált az egyik fiú: – Nem én voltam, tanfelügyelő bácsi! Esküszöm! Soha egyetlen táblát sem törtem még össze!

A tanfelügyelő a tanárhoz fordul: – Ki ez a gyerek? Miért nem tudja a választ? – A tanár így felel: Uram, én ismerem ezt a fiút. Nekem elhiheti, ha azt mondja, hogy nem ő volt az, akkor az úgy is van.

A tanfelügyelő döbbenetesen siet az igazgatóhoz.

– Őrület! Elképesztő! – kiabálja. – Megkérdezem, hogy ki törte össze a törvénytáblákat, és senki nem tudja! Még maga a tanár sem!

Az igazgató végigméri a tanfelügyelőt, és előhúzza a pénztárcáját.

– Emiatt fölösleges idegeskedni – mondja –, csak nem lehet olyan drága mostanság egy-két tábla. Szóval kinek állítsam ki a csekket?

A zsidók a halálból, a nyomorúságból és még akár a vallásból vagy az antiszemitizmusból is képesek tréfát űzni:

– Két zsidó olvas egy hirdetőmenyt a templomkapun: "Csak ma! Minden kikeresztelkedő azonnal kap kétszáz dollárt!" Hosszas töprengés után elhatározzák, hogy egyikük bemegy, aztán meglátják, mi lesz. A vállalkozó zsidó belép a sötét templomba, majd fél óra múlva újra megjelenik.

– Na, mi volt? – kérdi a társa.

– Hát, elég vicces. Lelocsoltak vízzel, felolvastak valamit latinul, aztán szóltak, hogy ismételjek el pár dolgot... azzal készen is voltunk – meséli a neofita. Barátja már nem bírja tovább türtőztetni magát, és rákérdez: – Na és a kétszáz dollár? Megkaptad a kétszáz dollárt?

– Na, ti zsidók! – ripakodik rá a másik. – Titeket folyton csak a pénz érdekel, mi?

Kormányzat és bürokrácia

Izraelben mindent áthat a politika, vagy legalábbis minden kapcsolatba hozható vele. Hogy az izraeliek ilyen erős érdeklődést tanúsítanak a kormányzati intézkedések iránt, annak elsősorban az az oka, hogy az intézkedések jelentős része a biztonság fokozását célozza, és ezért közvetlen hatással van a lakosokra, másodsorban pedig annak, hogy mivel az ország még fiatal, alakul, formálódik, sokak számára ez egy napról napra a szemük előtt kibontakozó dráma vonzerejével bír. Így hát a politika – bár időnként kifejezetten visszataszító olyan lényeges tényező, amely meghatározza ennek a rendkívüli darabnak a soron következő felvonását.

A bürokrácia és a tehetség harca

Izrael lakosai az államalakítás napjai óta megadással tűrik a rendkívüli mértékű bürokráciát. Akkoriban mindent az állam irányított: a kórházakat, a telekommunikációt, a légi közlekedést, a televíziót, a bankokat, az üzemeket és a gyárakat.

Egy alkalommal egy bevándorló a volt Szovjetunióból betelepelve hivatalos ügyeit intézendő négy órát állt sorban a bankban, újabb két órát a Társadalombiztosítási Hivatal irodájában, majd végül további három órán át várakozott a Városházán, hogy kifizethesse az illetékeket. Teendői végeztével rámosolygott a homályos üveg mögött gubbasztó ügyintézőre, és megjegyezte: Tudja, én Oroszországból jöttem. Maguk itt Izraelben nagyon tanulékonyak, de azért mi még jobbak vagyunk.

A működő szocializmus vitathatatlan bizonyítékaként tűnt fel a kibuc eszméje. Ám miután minden egyes kibuc lakó áhítozott és végül szert is tett saját házra, saját kocsira és bankszámlára, a kibucmozgalom szocializmusa gyorsabban eltűnt a süllyesztőben, mint szellemi mentora, Szovjet-Oroszország. Az oroszok szerint Izrael sosem volt olyan mértékben szocialista, amennyire lehetett (vagy kellett) volna. 1959-es izraeli látogatásán Hruscsov ekképpen fogalmazott: – Még nem találták fel azt a mikroszkópot, amelynek segítségével kimutatható az izraeli szocializmus.

A főtitkár rátapintott a lényegre. Az izraeli szocializmus tetőpontját az jelentette, amikor a kormány megpróbálta megakadályozni a színes televíziók vásárlását, méghozzá abbéli meggyőződésében, hogy a készülék növeli "a szocio-ökonómiai különbségeket az izraeli társadalomban", hiszen még a nélkülözőket is arra készíti, hogy csekély megtakarításaik utolsó morzsáit efféle luxuscikkre fordítsák. A kormány éppen ezért zavarni kezdte az akkoriban még egyedüli izraeli közszolgálati tévéállomás színes adását. A nézők általános rémületére a Dallas aktuális epizódja egyik pillanatról a másikra fekete-fehérbe váltott. A sajtó és a közvélemény egyaránt tiltakozásának adott hangot, ám mindhiába. Ekkor egy izraeli mérnök kiöltött egy "ellenzavarót" (egy olyan szerkentyűt, amely hatástalanította a zavarás hullámain), melyet a tévékészülékek hátsó felébe csatlakoztatva visszatértek a színek a képernyőre. A piacot pillanatok alatt elárasztotta a "kormányellenes" ketyere. Egy év sem telt bele, és a kormány duzzogva áldását adta a zavarás megszüntetésére. Így esett, hogy a vegytiszta szocializmust sárba tiporta a régi, jó vállalkozói tálemum.

A parlament és a pártok közötti meccsek

Izrael állam parlamentje knesszet (gyűlés, gyülekezet) néven ismeretes – ez volt az elnevezése az időszámításunk előtti ötödik században a Júdeát irányító törvényhozó testületnek.

Egészen a legutóbbi időkig a választók egy szavazattal támogathatták a szívükhöz legközelebb álló pártot, és a miniszterelnök jelöltek egyikére is leadhattak egy szavazatot. Azonban mára ez megváltozott – és ezzel a változással mindenki roppant elégedetlen –: most már csak pártra lehet szavazni. Ha valaki hangsúlyozni kívánja, hogy a jelöltek egyike sem felel meg neki (ami gyakori és teljesen érthető álláspont), akkor csak annyit kell tennie, hogy üresen hagyja a szavazólapot – az ilyen szavazatokat külön összeszámlálják, és erről is statisztika készül. Az izraeli választásokon általában 85 százalék feletti a szavazók részvételi aránya. A legtöbb ember érvényesíteni szeretné az akaratát; ha három szavazatot adhatnának le, biztosan le is adnák mind a hármat.

Izrael állam a demokrácia modellje, vagy legalábbis szeretne azzá válni. A jeruzsálemi knesszetnek százhusz tagja van, és a képviselőket négyévente választják, illetve ha nagy zűr van, akkor hamarabb. A lakosság minden rétege hallathatja hangját, ami nem csoda, hiszen olyan sok kis pártocskára van – a Nyugdíjasok Érdekképviselői Pártjától kezdve egészen a Zöld Hajtás nevezetűig (így hívják a marihuánafogyasztást zászlójára tűző pártot) –, hogy az embernek az a benyomása támad, hogy minden egyes döntés csakis a pártok vetélkedésének visszaszorításával születhet meg.

Létezik persze koalíció meg ellenzék, tehát a legapróbb párt is követeléseinek satujába szoríthatja a miniszterelnököt, vagy akár szét is robbanthatja a koalíciót. Vannak jobboldali és baloldali pártok. Régebben könnyű volt meghatározni a különbséget, mivel a baloldal szocialista jellegű, arabbarát és pacifista eszméket vallott, a jobboldal héjáit pedig a kapitalista, vagyis "liberális" szemlélet jellemezte. Persze a dolog már akkoriban sem volt ilyen egyszerű. Manapság viszont már senki nem vágyik a szocializmusra, a békefolyamat pedig szinte mindenkit a centrum felé mozdított el. A jobboldal és a baloldal közötti különbségek hiányával magyarázható, hogy a párttagok átlagosan havonta egyszer megtagadják addigi pártjukat és átlépnek a másik oldal valamelyik tömörülésébe.

A polgárok szabadon jöhetnek-mehetnek a knesszet üléstermébe, és ámulva figyelhetik, államuk vezetői miként munkálkodnak népük vezetésén – és fokozott ámulattal hallgathatják a töménytelen sértegetést, káromkodást, bekiabálást, csúfolódást és harsány vádaskodást. Kétség nem férhet hozzá, hogy az egész városban nincs ennél jobb cirkusz, ezért az üléseket évek óta közvetíti a televízió. Így ha semmi más érdekes nincs műsoron, akkor az izraeli tévé néző bizvást a 33-as csatornára kapcsolhat, ha némi "akcióra" kíváncsi.

Emellett a nézők követhetik a *HaHarcufim* című műsor adásait is (a cím az ábrázat és az ürülék szavak elegye, vagyis valami ilyesmi: SzArc), mely a politika szereplőit éppoly könnyörtelenül ábrázolja, mint az angol eredeti. Ugyancsak sok szívfájdalmat okoznak a politikusoknak a színpadokon fellépő humoristák. A "nép vezérei" iránt táplált érzelmeket jól jellemzi a közismert vicc: az egyik helybéli elmeorvosintézet előcsarnokába belép egy zaklatott zsidó honpolgár, és a pulthoz lépve felvételét kéri az intézménybe. – No de miért? – kérdi a recepciós, mire a leendő páciens így felel: – Ebben az országban csak egy különbség van a diliházon belüli és a kinti élet között. Idebent legalább a vezetőség normális.

Alkotmányos homály

Az izraeli törvényeket a polgárokhoz és történelmükhöz hasonlatosan egyfajta tarkabarka kuszaság jellemzi: egyes törvények a távoli országokból bevándorló zsidó csoportokkal érkeztek, mások a mintegy négyszáz éves török uralom idejéből maradtak fenn, és vannak olyanok, amelyek a brit uralom időszakában születtek és a mai napig hatályban maradtak. Mindezen törvények java része megállja a helyét, ám többnyire hiányzik közülük az összhang, és némelykor azért a józan ész is.

Izraelnek nincsen írott alkotmánya. A parlamentben két-három évenként egyik-másik képviselő bátorítatlanul javasolja az alkotmány írásba foglalását, mire azonnal letorkolják. Abban mindenki egyetért, hogy az alkotmány tetszetős eszme, csak hogy mindenki azt szeretné, ha az alaptörvény az ő elképzeléseinek felelne meg. Egy alkotmány meghatározza az adott állam általános karakterét, márpedig Izraelben megszámlálhatatlan csoportosulás igyekszik a maga képére formálni az országot.

Az olyasféle nemes eszmék megvalósításához, mint amilyen egy alkotmány létrehozása, Izraelben igen ritkán vezet kikövezett út. Senki nem akar olyan *freier* lenni, aki az ügy érdekében lemond önnön érdekeiről.

Az elnöki presztízs

Izraelben az elnöki státus meglehetősen különös képződmény, és akárcsak az angol királyi családnak, inkább jelképes jelentősége van. A hatalom a kormány élén álló miniszterelnök kezében összpontosul, míg a parlament által választott államelnök szerepét politikamentesnek szánták. Az elnök az a személy, aki a világ előtt képviseli Izrael államot, ő fogadja a külföldi delegációkat, rendezvényeken vesz részt, beszédek mond, és más efféle magas állami feladatokat lát el. Egyetlen jelentős jogkörrel ruházták fel, mégpedig azzal, hogy amnesztiában részesítse a börtönbüntetésüket töltőket, akik így kiszabadulhatnak. Vagyis az elnöki státus bármely idősödő politikus számára tejel-mézzel folyó Kánaán: többé senkivel nem kell ágálnia, derékig jár a személyét övező tiszteletben, továbbra is első osztályon repülhet a tengerentúlra, és szívesen látott vendég számos uralkodó asztalánál. Mindent egybevéve tehát az elnökség egy hosszú politikai karrier megkoronázása lehet. Annyi bizonyos, hogy a politikusoknak álmaikban ilyen nyugdíjkor jelenik meg.

Ám számos elnök nem tudja megállni, hogy hangot ne adjon politikai nézeteinek, s mivel Izraelben mindent áthat a politika, ez a lépés a szabályok áthágását jelenti. A hivatalban lévő elnököt gyakran éri az a vád, hogy jobb- vagy a baloldalra húz, holott egyikre sem lenne szabad. Emiatt azután az utókor egyikükre sem emlékszik hálatelt szívvel.

Akadnak persze, akiktől az elnöki státusnak még a gondolata is távol áll. Annak idején Albert Einsteinnek felajánlották, hogy legyen ő az állam első elnöke, ám a tudós udvariasan elhárította a felkérést. Nyilvánvalóan bölcsőbb volt annál, mint hogy igent mondjon, és mondhatni egyebek között ez is ékesen bizonyítja, mennyire fensőbb rendű elme volt.

Szabadidő és szórakozás

A pihenés nehéz meló

A zsidó vallás bővelkedik az ünnepekben, s ez sehol másutt nem olyan szembeötlő, mint Izraelben. Még a legmegátalkodottabb hitehagyott is jó néhány ünnepet megtart, melyek egy része "vallási" (azaz bibliai törvények folyománya), más része pedig "történelmi" (vagyis hagyományokon alapszik). Az ünnepek többségének lényege egy esemény felidézése és a történetek magasztalása. Ezeket nagy általánosságban így foglalhatnánk össze: "Az ellen megpróbált elpusztítani minket. Kudarcot vallott. És most együnk!"

A zsidók egyetlen alkalmat sem mulasztanak el, amikor ünnepelni lehet. Tanúsítja ezt az ismert zsidó ének, a "Hava nagila" is. (Hava nagila, hava nagila, hava nagila ve niszmesa!) Ez az Izrael határain túl még kedveltebb dal nagy bölcsességet énekel meg: "Örüljünk, örüljünk, örüljünk hát, s boldogok legyünk!" Az izraeliek üzleti partnerei valósággal rettegnek szeptember elérkeztétől. Erre a hónapra esik ugyanis a zsidó újév kezdete, és ilyenkor ünnepnapok áradata borítja el a Szentföldet. Egy teljes naptári hónap alatt mindössze tíz munkanap vár az emberekre, így az üzletmenet mind belföldi, mind külszázi viszonylatban lényegében lehetetlenné válik. Aki ebben az időszakban igyekszik valamilyen üzletet kötni, annak a helyiek csak azt hajtogatják: – Ünnepek után, drága barátom. Majd az ünnepek után...

Az utcákon rengeteg szülőt látni, aki az iskolapadból az ünnep alkalmából kiszabadult, unott gyermekét hurcolja egyik ünnepi zenés darabról a másikra, az üzletközpontokban és a piacokon a vásárlók lökdösődve állnak egyik sor után a másikba, hogy élelmiszert, ajándékokat és az örömnappal egyéb kellékeit szerezzék be. A repülőtér folyosóit valóságos hordákban lepik el az utazók, akik máshol töltik az ünnepeket.

Az ünnepnapok sokasága mind olyan alkalmakat jelent az izraelieknek, melyek beköszönteikor bezúfolhatják a családot a kocsiba, és felkerekedhetnek oda, ahová mindenki más: többnyire a tengerparti nyaralókempingekbe. Érkezőkor a nagyobb gyerekek a szülők naptejre figyelmeztető kiáltásával mit sem törődve berohannak a vízbe, a nők a kicsinyeket felügyelik az árnyékban, a férfiak pedig beizzítják az elengedhetetlen mangalt (grill). A levegő nemsokára megtelik a sült hús illatával és

zenével. Evés után a szülők lepihennek, míg az ifjuncok játszanak. Majd éjszaka a szülők alszanak, míg az ifjuncok rendíthetetlenül tovább játszanak.

Az ország lakosait nagyjából két csoportba lehet sorolni: az elsőbe azok tartoznak, akik szeretnek kempingezni (és grillen húst sütni), a másodikba pedig a sétákat kedvelők. Mindkét csoport tagjai mélységes lenézést tanúsítanak a másikba tartozók irányában. Előbbiek úgy vélekednek, hogy a mászkálás az autóval nem rendelkező diákok jellemzője, akikre ráférne még pár év nevelés a seregben, utóbbiak pedig azt vallják, hogy a szabadban töltött idő semmivel nem lesz attól értékesebb, hogy húsevással töltik.

Izraelben a grillezés nem csupán a vakáció lényegi eleme, hanem a világi életvitelű családoknál a szombat napjáé is. Ilyenkor vendégeket szokás hívni, akik tanúi lehetnek annak, miként ég szénné a hús. A házigazdák számtalan különféle ételt tálalnak fel, és az egybegyűlteket az utolsó morzsáig mindent elfogyasztanak. A társalgást a politika, a sport és a sok helyi pletyka uralja. Az este beköszöntével a vendégek távoznak, a házigazdák elmosogatnak, kitakarítanak, majd holtfáradtan bedőlnek az ágyba, hogy mindezek után majd újabb hetet töltsenek munkával.

Napfáinkra az ünnepi hangulat lendülete már több külföldi eredetű szokást is besodort az országba, például decemberben már visszatérő alak a Mikulás, az újév előestéjén egy csomó partit rendeznek, és Bálint napján is szolsás virágot venni, holott mindezeknek a világon semmi köze nincs a zsidó valláshoz. Az ortodox zsidók tiltakoznak is a külhoni ünnepek bevezetése ellen, ám Izraelben az emberek kapva kapnak minden olyan alkalmon, amikor valamit ünnepelni lehet.

Égés, ha nincs leégés

Izrael a Földközi-tenger partján fekszik. A nyár hosszú és forró, ezért az emberek ilyenkor kitódulnak a strandokra. A tengerparton kötelességüknek érzik, hogy tiszteletben tartsanak egy mindennél nagyobb fontosságú szabályt, miszerint az ember vagy legyen barna, vagy ne is legyen. Igaz ugyan, hogy egy szép napon felütheti fejét a bőr rák, de mi ez azokhoz az elismerően izzó pillantásokhoz képest, amelyekkel az ellenkező nem képviselői vizslatják a lesült bőrt? Az orvosok hiába csóválják mogorván a fejüket, Izraelben a barnára sült bőrt fiatalosnak és egészségesnek tartják, míg a sápadt fehéret egy cseppet sem tekintik vonzónak.

Az izraeli életmentők (akik igencsak különböznek a Baywatch szereplőitől) előszeretettel bömbölnek hangosbeszélőjükön keresztül ilyesmiket a fürdőzőkre: "Hé, maga ott a kék fürdőruhában! Csak jobbra! Hát SÜKET maga?! Mondom, irány jobbra!" A strandolók kedvelt játéka a matkot, ami némileg emlékeztet a tollasozásra, csak éppen nincs más célja, mint hogy a kis gumilabdát vágódeszkára hajazó alkalmatosságokkal egymásnak pofozgató játékosok a lehető legnagyobb zajt csapják. A plázson külön matkotzónákat szokás kijelölni, hogy a játékosokat ne érhesse annyi szemrehányás.

Bizonyos partszakaszokat a vallásos fürdőzőknek tartanak fenn, és ezeken a következő feliratok olvashatók: "Fürdés férfiaknak csak vasárnap, kedden és csütörtökön, nőknek hétfőn, szerdán és pénteken reggelente. Ügyeljenek az illő ruházatra!" Gyakran épp az ilyen strandok közvetlen szomszédságában alakítják ki az olyan ultraliberális fürdőhelyeket, amelyeket az ifjúság koedukált csoportjai a törvény által megengedett minimális öltözékre vetkezve töltenek meg.

Vendéglátás, szíveslátás

Az izraeliek imádnak vendégségbe menni és vendéget fogadni. A lakásajtók tekintetében lelkes hívei a nyitás politikájának. Az ismerősöktől ugyan elvárják, hogy telefonáljanak, mielőtt tiszteletüket teszik, ám a családtagok, a közeli barátok és még a szomszédok esetében is bevett szokás, hogy egyszerűen csak megjelennek a háznál, és virággal – vagy ami még jobb: csokoládéval lepik meg az otthoniakat. A küszöbön legott kisebb ceremónia veszi kezdetét, melynek során az ajándékok a látogatóktól a házigazda birtokába mennek át, s mindeközben a felek a hagyományos "Shalom" köszöntéssel üdvözlik egymást.

Az izraelieknek szekrényük legmélyén mindig van egy különleges rejtékhelyük, és itt tartják a bontatlan ajándékokat, amelyet szükség esetén továbbadhatnak barátaiknak. Egy-egy ajándék csokoládé oly hosszan róhatja a köröket, hogy ha valaha kibontanák, az derülne ki, hogy magas kora miatt már rég kiszáradt.

Amikor egy izraeli azt mondja, hogy valamikor majd ugorjunk fel hozzá, azt egészen komolyan gondolja, és sértésnek veszi, ha nem keressük fel előbb vagy utóbb. A vizitálás a zsidók számára a teljes élet-vagyis az evés, a csevegés, a nevetés, a vita és mindenekelőtt a panaszkodás – nélkülözhetetlen része.

Labdával kerek a világ

Nos, ami a sportot illeti, ismerik a futballt, aztán van még a kosárlabda, és ezzel kész is a leltár. Nagy ritkán egy-egy izraeli sportoló révén az ország felkerül a térképre, amikor az illető sikert arat valamelyik nemzetközi kerékpárversenyen, dzsúdó- vagy tenisztornán, ám kevesen vannak, akik napi rendszerességgel követik ezeknek a sportágaknak az eseményeit. Csakis a foci lehet az a sporttéma, amely miatt két izraeli honpolgár órákon keresztül hevesen vitatkozhat.

A szomorú igazság mindazonáltal az, hogy a nemzetközi összehasonlításban Izrael válogatottja nem nagyon képes kimagasló teljesítményre. A válogatott játékosok külön-külön briliáns játékot tudnak produkálni, és ennek köszönhetően jeles európai klubokba szerződhetek. Azonban csapattá összeállva mintha hiányozna belőlük valami – talán a megfelelő vezetés vagy a fegyelem. Amikor néhány évvel ezelőtt a válogatott hazai pályán fogadta Franciaország csapatát, és úgy adódott, hogy meg is nyerték a mérkőzést (ami az izraelieket ugyanúgy meglepte, mint mindenki mást), a franciák kapitánya a tévében nyilatkozva fáradt tekintettel, szomorú szemmel nézett a kamerába, és melankolikus hangon kijelentette: – A mai napon Európa leggyengébb csapatától kaptunk ki. (Igazából azt akarta mondani, hogy a világ leggyengébb csapatától, de úgy gondolta, ez talán kicsit erős...)

Nemek, nemiség és érzékenység

Az izraeli férfiakra a nők is és ők maguk is azt tartják, hogy nagy macsók, és el is várják tőlük, hogy ennek megfelelően viselkedjenek. A nők errefelé kemény legények, és a külföldieket mehökkentheti az a hideg tekintet, amelyet a túlságosan nyomuló helyi fiúk ellen vetnek be, nem is szólva arról, hogy sok nő egyenruhában és tetőtől talpig felfegyverkezve jön-megy.

Am ezen a téren változóban vannak a dolgok, mivel az itteniek lassacskán eltávolodnak a hagyományos nézetektől. Már kiforrott napjaink új izraeli férfiideálja, aki a filmvásznon akár könnyezhet is, és érzékenyen közelít a női felfogáshoz. Apadóban van a nemiséggel kapcsolatos szigor, és eközben egyre emelkednek a szülői aggodalom hullámai. Manapság mindennapos eset, hogy a fiatalok már a házasság előtt együtt élnek, ami az idősebb generáció tagjai esetében még elképzelhetetlen lett volna.

A régebben nagy tiszteletnek örvendő Állami Cenzúrahivatalt addig cenzúrázták, míg meg nem szűnt. Napjainkban az izraeliek már mindent látni akarnak.

Éjszakai élet

A Szentföldre látogatókra nagy hatást tesz az ország éjszakai élete. Az itteni ifjak általában este tíz és tizenegy között távoznak otthonról, és hétfégenként valamikor hajnali három és hat óra között, hét közben kevéssel korábban térnek haza. Gyakori eset, hogy a turisták izraeli tartózkodásuk első estéjén hét óra tájban szállodájukból felkerekedve üres kocsikkal és bezárt diszkókkal találják szemben magukat. Amikor aztán tizenegy körül visszaindulnak a szállodába, azt veszik észre, hogy az utcákat seregestül lepik el a helyiek.

Evés-ivás

Mint az életben maradás művészei, az izraeliek felcseperedésük során megtanulják, hogy nem szabad ételt hagyni a tányéron. A zsidó anyák előszeretettel tálalnak fel egy púpozott halom ételt, majd hátralépve felügyelik, hogy gyermekeik szorgosan munkára fogják rágóizmait. Ha egyikük ételt hagy a tányérján, azt azonnal megvádolják, hogy merényletet követ el a harmadik világ éhező gyermekei ellen. A pazarló gyereket gondos szülei jól lekapják a tíz körméről. Az ételt tisztelni kell, ezért az édességeket szigorúan az étkezések végére tartogatják, ahogy minden mást is, ami elveheti az engedelmes gyerekek étvágyát.

A nemzeti étel

Megalakulásakor az ifjú nemzet egyebek között azzal a problémával is szembe kellett nézzen, hogy még nincsen nemzeti étele. A zsidók több évszázados, világszerte szétszóródott diaszpórája persze számtalan receptet kínált, ám ezek mindegyike egy másik nemzetre volt jellemző. Miután az Izraelbe érkező bevándorlók minden csoportja magával hozta addigi hazájának receptjeit, valóságos kulináris háború robbant ki, melynek aztán ínycsiklandozó gasztronómiai következményei lettek.

Egy ideig úgy tűnt, hogy a tősgyökeres zsidó sólet viszi el a pálmát, és ez lesz Izrael állam nemzeti étele. Ez az európai és észak-afrikai zsidók által egyaránt kedvelt eddel babbal együtt sült-főzött pörkölt ízletes elegye, mely akkor a legfinomabb, ha péntek délután rotyogni hagyják, hogy a szombat napján elfogyaszthassák. Ám talán mivel zamata a távoli zsidó diaszpóra és az azzal járó viszontagságok százjével keveredett, a sólet helyét átvette a friss és extravagáns falafel, ami igen gyakorlatias étel, és így jól illett az Izraelben élő zsidók által kialakított új, gyakorlatias életstílushoz.

A falafel készítése valódi művészet. Noha az étel arab eredetű, egyetlen nemzet sem nevezheti kizárólagosan sajátjának. Az egyiptomiak voltak az elsők, akik a helyben termesztett vesebabot péppé zúzták, gombócokat formáztak belőle, fűszerekkel ízesítették, majd forró olajban kisütötték. A mai Izrael területén régebben élő arabok ugyanezt tették az ő régiójukban termelt borsófélével (a humusszal, azaz a csicseriborsóval). A forró és zamatos falafelgombócokat aztán becsomagolták egy arabos lepényfélébe, a pitába, majd humuszpürét, salátát és fűszereket tettek hozzá. Az eredmény egy felettebb ízletes, laktató és a pénztárcánkkal is kíméletes eddel lett. Izrael népe persze azonnal lecsapott rá. Persze minden józan ésszel megáldott nemzet ugyanezt tette volna. A helyiek – a határ mindkét oldalán még a szűkös időkben is lelkesen majszolják a falafelt, amitől aztán örökké a csicseriborsó foltjai virítanak elégedett ábrázatokon. Sok izraeli a mai napig is inkább sóletet fogyaszt a szombat napján, és élvezettel adja át magát az ízeknek, ám hétköznapiokon egyértelműen a falafel a nyerő.

Az izraeli saláta

Izraelben járva súlyos hibát követ el, aki jóllakottan salátát talál rendelni. Az ilyenkor az asztalukra feltálat fogás méretei a Varázshegyével vetekszenek. Minden elképzelhető zöldség helyet kap a tányéron: saláta, sárgarépa, kukorica, paprika, hagyma, s mindezekhez kiegészítőként diót, sajtot, olajbogyót, tojást és majonézt tesznek, majd az egész ételhalmot petrezselyemmel koronázzák meg, és végül lelocsolják szűz olívaolajjal. A salátát kivétel nélkül friss kenyérrel és vajjal kínálják, és némelykor még gőzölgő főtt krumplit is tálalnak mellé. Rendszerint ez az a pillanat, amikor a vendégből kibukik a kérdés: – Hát ez micsoda? Én csak pár darab salátalevelet kértem...

Nass, alhast gyarapíts

Az izraeli otthonokban mindig garmadával találhatók rágsálnivalók, vagy ahogy ezeket nevezni szokás: "vendégellátmány". Nincs olyan spájz Izraelben, ahol ne lenne pörkölt napraforgómag, mandula, egy sor szárított-aszalt gyümölcs (banán, füge vagy papaja), kicsiny sós sütemények, perecek, friss datolya, burgonyaszírom és még sok egyéb. Amikor feltárul az ajtó, és váratlan vendégek toppannak a házba, a házigazdák máris egy egész asztalt megterítenek ezekkel a finomságokkal, és a kínálatot legkevesebb három különböző gyümölcslével, több kancsó citromos, jeges és fodormentaleveles vízzel egészítik ki, valamint egy tál gyümölcscsel, melyet az éppen szezonjában lévő választékból állítottak össze – őszibarackból, sárga- vagy görögdinnyéből, fehér- vagy kékszőlőből, sárgabarackból. Miután az egybegyűltek mindent elfogyasztottak, a házigazda bejelenti, hogy elkészült a vacsora, amit az asztal körül ülők kitörő örömmel fogadnak: végre komolyan neki lehet látni az evésnek.

Amikor az izraeliek hosszabb időre külföldre utaznak, hazájuktól távol sóvárogva gondolnak vissza a kizárólag odahaza beszerezhető élelmiszerekre: az igazi humuszpürére, a tahinire (szezámmag sózott őrlménye olívaolajjal és petrezselyemmel), a Café-Elitère (ez egy réges-régi instant kávé, melyet a sznob kávéfogyasztók leszólnak, ám az igazi izraeliek imádnak), a bambára (ami mogyoróvajból és kukoricából készült sárgás rágsza, melyet az itteniek már attól fogva rengeteget majszolnak, hogy az első fogaik kibújnak). Mindezekon kívül még persze hiányzik nekik a sokféle nassolnivaló, mint például a

számtalan dióféle meg a pörkölt napraforgómag, ami igen előkelő szerepet tölt be minden izraeli polgár életében.

A zsidó államnak nincs olyan lakosa, akinek ne lennének külföldön élő rokonai, és minden egyes alkalommal, amikor egy izraeli bejelenti valamelyiküknek, hogy megtiszteli őket látogatásával, a leendő házigazdák azonnal elárasztják kéréseikkel, hogy vigyen nekik bambát, Café-Elitét, igazi tahinit meg pár zacskó rágsálnivalót. Ezekben a helyzetekben nem kifizetődő, ha valaki szűkmarkú.

Diszkrét ivászat

Az átlagos izraelire egészen a legutóbbi időkig nem volt jellemző, hogy sokat ivott volna. A bor (melynek minősége talán az ablaktisztító folyadékhoz volt hasonlatos) leginkább a vallási ceremóniák alkalmával folydogált. A kocsmákban meg a bárókban persze lehetett sört is kapni – többnyire helyi főzésű lötytyöket, amelyekről mindenki körül forgott a világ. Még ma is inkább az jellemző az izraeliekre, hogy a kocsmában ülve órákig képesek egyetlen korsó sört elkortyolgatni, így végül az ital hőmérséklete már megegyezik a levesével. Az izraeli kocsmák, vagyis azok a műintézmények, amelyeket az itteniek "étterem-söröző"-nek neveznek, az Amerikában elterjedt, magas székekkel berendezett bárók és az európai homályos atmoszférájú helyek ötvözetei.

Az idő múlásával azonban csendes forradalmat idézett elő, hogy az izraeliek egyre többet utazgattak, és külföldi útjaikról francia borokkal meg kentuckyi rozsvizskivel megpakolva tértek haza. Napjainkban a legtöbb kocsmá polcain remekül megférnek az ausztrál világos sörök és a belga kolostorok főzetei.

A kínálat mellett az izraeliek ízlése is egyre kifinomultabbá válik. Ma már bármikor előfordulhat, hogy egy vendég lezser modorban így szól a mixerhez: – Kérek egy White Russiant kevés jéggel. Amúgy a minap nem sikerült túl jól az a Rusty Nail, amit csinált. Gondolom, skót viszkít tett bele, igaz?

Egészségügy

"Az egészség mindennél fontosabb!" – tartja a mondás, melyet még azok a zsidók is előszeretettel hangoztatnak, akik napi három doboz cigarettát szívnek, ebédre általában marhafartőt esznek és utána fagyaltot, testgyakorlásként pedig esténként pihe-puha szófájukba süppedve egyik sportcsatornáról a másikra kapcsolgatnak.

Az első számú halálozási ok a szív- és érrendszeri betegség. A második helyen a rák áll. Mindez persze egy ilyen stresszes náció esetében korántsem meglepő. Ám a legtöbb halálesetet Izraelben mégsem a dohányzás vagy az alkohol okozza, még csak nem is a háború vagy a terrorizmus, hanem az autóbalesetek. Ha korunk pestisét keressük Izraelben, megtaláljuk a pöffeszkedő vezetők tömeges baleseteiben.

Izraelben a nők tovább élnek, mint a férfiak, hiszen mint azt minden izraeli tudja, a mondás szerint "a zsidó asszony előbb nincs jól, gyengélkedik, majd rosszul lesz, betegeskedik, szenved, és végül megözvegyül". A nők átlagos élettartama 79 év. A férfiak a dolgok szokásos menete szerint korábban eltávoznak (átlagosan 74 évesen), ami teljességgel érthető, ha tekintetbe vesszük, hogy az izraeli autóvezetők túlnyomó többsége férfi.

Keserű pirula

Az új Egészségbiztosítási Tervezet értelmében az állampolgároknak progresszív társadalombiztosítási járulékot kell fizetniük, melyet minden hónapban levonnak a fizetésükből, és átutalnak az egészségbiztosító alapjába. Ez a tiszta keresetüket érintő változás csak újabb okot adott a panaszra, ám azt senki nem vonja kétségbe, hogy az ellátás színvonala emelkedik, és így a módosítással mindenki jól jár.

Azonban a helyzet mégsem ennyire rózsás. Az izraeli orvosok a – többnyire állami tulajdonú – kórházakban nem keresnek éppen sokat, még a rendkívül magas szakmai színvonalon dolgozók sem, ezért aztán olyan magánklinikákon is kialakítják a maguk praxisát, amelyek folyton új jelentéssel töltik meg a *költséges* szót. A kizárólag állami kórházakban dolgozó doktorok megkeseredettek és kimerültek. Általában néhány havonta bejelentik, hogy sztrájkba kezdenek a páciensek legnagyobb bosszúságára.

Amikor az izraeliek az éppen esedékes sztrájk hírére ébrednek, azt szokták mondogatni egymásnak: – Legyen jó napod, és ne felejtsd el, hogy sztrájk van, úgyhogy ne hogy megbetegedj!

Minden a mosásban van

Az izraeliek semmilyen körülmények között nem szokták és nem is hajlandóak a konyhába telepíteni a mosógépet. Ennek oka az, hogy nem tartják higiénikusnak, ha a szennyes ruha és a fogyasztásra szánt étel veszélyes közelségbe kerül. A legtöbb izraeli kert nélküli lakásban lakik, így a fürdőszoba vagy a zuhanyfülke mellett szoktak kialakítani egy kisebb helyiséget mosás céljára. Ennek kicsiny ablakán át lehet a ruhaszáritó kötélhez férni. A legszaftosabb pletykákat a szomszédok teregetés közben szokták kicsereberélni. Amikor egy lakásban felcseperedett izraeli felnőtt korában házat épített magának, minden másnál több figyelmet szentel annak, hogy otthonában legyen mosófülke.

A hőség miatt az izraeli lakásokban nincsen szőnyegpadló. A porszívót a kisebb szőnyegek, a kanapék és az autóülések takarítása céljából tartják. A hőség következtében felgyülemelő rengeteg por és a kosz öklömnyi pormacskákká tapad össze, ezért a padlót állandóan takarítani kell. Ezt az izraeliek a Sponjával (felmosófa) oldják meg, ami az autók szélvédőjének tisztítására használt T-alakú eszköz felnagyított mása. A Sponjával történő takarításhoz speciális felmosóröngy és jó sok szappanos víz szükséges, és az embereknek akkora örömet okoz, hogy egy-egy kánikulai napon hideg vízben tocsoghatnak meztelen lábukkal, hogy még akkor is erős tisztítást éreznek a felmosásra, amikor a padló makulátlanul tiszta. A Sponját szerte az országban használják, és mindenki maradéktalanul elégedett vele.

Intézményrendszerek

A tel-avivi metró

A tel-avivi metró csupán mítosz, nem több. Az elakadt forgalomban fuldokolva és a parkolóhely hiánya miatt kínlódva a nyüzsgő metropolisz minden látogatója egyetért azzal, hogy a városnak metróra van szüksége, mégpedig a lehető leghamarabb. Rejtély, hogy voltaképpen miért is nincsen itt földalatti. A kiterjedt tel-avivi metróhálózat terve már 1958-ban elkészült. A szóbeszéd szerint brit és francia cégek jelentkeztek, hogy bizonyos bányajogokért cserébe elvállalják a kivitelezést, ám elutasították őket. Politikai indíttatásból számtalan polgármesterjelölt tett ígéretet arra, hogy a városházán elnyert státusért cserébe valóra váltja a működő metróról szóló ábrándokat, ám később nem volt képes szembenézni ezzel a kihívással.

Telt-múlt az idő. Háborúk és békék követték egymást, ám a metró csak nem épült meg. Minthogy az évek során Tel-Aviv fürgén terjeszkedett, az eredeti tervek többé már nem voltak megfelelőek. Ráadásul időközben a kormány lemondott a városközpont területének oroszánrészéről, és így a metróépítési törekvések azzal jártak volna, hogy az ott lakókat kárpótolni kell az otthonuk alatt folyó alagútúrás következményeiért.

Amikor 1999-ben a hivatalba lépő miniszterelnök és polgármester újfent ígéretet tett arra, hogy "sor kerül Tel-Aviv első metróállomásának alapkövetételére", majd ezek után nagyszabású sajtókonferenciát tartottak és ünnepséget is rendeztek, a résztvevők alig bírták elfojtani fel-feltörő nevetésüket.

Még az a régi mondás is megváltozott, miszerint "amikor eljő a Megváltó, fehér számaron érkezik hozzánk". Az új verzió szerint "amikor eljő a Megváltó, fenséges dicső lép majd elő a tel-avivi metróból".

Az adó nem épp elragadó

A személyi jövedelemadó mellett még általános forgalmi adóval, fogyasztási adóval, egészségbiztosítási járulékkal, társadalombiztosítási járulékkal és vámokkal sújtott átlagos kenyérkeresőt mindezek az elvonások keresetének mintegy ötven százalékától fosztják meg. Egy izraeli polgár úgy kívánta felhívni helyzetére a hatóságok figyelmét, hogy írt az adóhivatalnak, és azt javasolta, hogy inkább hagyják meg neki azt, amit le szoktak vonni tőle, és az állam azt tegye zsebre, ami máskor neki marad.

Az eredmény: virágzik az adócsalás kultúrája. Az alkalmazottaknak persze nincs más választásuk, kénytelenek beletörődni a levonásokba, ám a vállalkozók (például az üzlettulajdonosok) évente vallják be

jövedelmüket az adóhatóságnak. Többségük jóval kevesebbet vall be, mint amennyit valójában termelt. Az adócsalást a kormány úgy próbálta meg visszaszorítani, hogy könyv alakban megjelentette az ország összes vállalkozójának listáját, melyen mindenkinek feltüntették a bevallott jövedelmét. A könyv óriási siker lett. Az emberek dőltek a röhögéstől, amikor sorban olvasták, hogy az ország leggazdagabb polgárai milyen szánalmasan alacsony összeget tüntettek fel adóbevallásukban.

Utánam az özönvíz, előttem meg az aszály

Meglehet, az izraeliek úgy hiszik, hogy ha héthavi száraz hőséget követően két héten át megszakítás nélkül esik az eső, az szélsőséges időjárásnak számít (való igaz: a helyi normákhoz képest az is), ám a világ más tájaival összevetve ez csupán futó zápornak nevezhető. Nem csoda hát, ha az izraeliek a "Niagara" becenévvel illetik a vécéartályt.

Izraelben a vízellátási rendszer örökösen az összeomlás szélén áll, méghozzá nem a pénzhiány, hanem éppenséggel a vízhiány miatt. A régió vízforrásainak ellenőrzéséért Ábrahám napjai óta számos háborúban folyt elkeseredett küzdelem. Amikor az országot aszály sújtja, mindenkit megbüntetnek az értékes víz pazarlásáért, akit azon kapnak, hogy egy egyszerű vödör és rongy helyett slaggal mossa a kocsiját. Az ilyesmi egyáltalán nem értelmetlen szigor egy olyan országban, amely némelykor rákényszerül, hogy fennmaradása érdekében a szomszédos Törökországtól vásároljon ivóvizet.

Az első alkalommal az országba látogatók közül sokan megdöbbennek azon, mennyire sivár a táj. (A héber nyelvben külön szó van az év első és utolsó csapadékára.) A Galileai-tenger* Európában fel sem vehetné a versenyt a nagyobb tavakkal. A világ minden táján emberek millióiban gyermekkoruktól kezdve bőségesen áradó folyam képe ködlik fel a Jordán-folyó nevének említésére. Hiszen a nagyszabású bibliai történetekben jelentős folyóként említik, mely egyszersmind oly mély benyomást keltő látvány is, hogy mellette a Rajna kicsiny csermelynek tűnhet. Ám a valóságban éppen a Jordán felel meg egy európai patak méreteinek. Közismert tény hogy amikor a Szentföldre tartva az izraelitákkal a Jordánhoz értek, Józsuá e szavakkal fordult a csoporthoz: – Most pedig óvatosan, mindenki lépjen egy nagyot!

[* A bibliai Genezáreti tó; a mai Tibériás-tó. (*A ford.*)]

Azért persze tél is van Izraelben – decembertől áprilisig –, és télvíz idején alacsonyabb a hőmérséklet, és eső is esik. Igaz, ez az eső mindenkit meglepetésként ér, az embereket is és az infrastruktúrát is. A közlekedési lámpák kialszanak. A lakásokban beindított fűtés túlterheli az elektromos rendszert. Az utakat elönti a víz, és az aszfalton a nyári hónapokban felgyülemlett kosz és olaj miatt a burkolat korcsolyapályává válik. Ilyenkor az izraeliek ülnek az esőben, a lassan országossá növekvő dugóban rekedt kocsijukban, és csendben szitkozódnak.

Ha igazán különösen kemény tél köszönt be (nagyjából minden hetedik évben), akkor a hegyek csúcsát hó borítja, illetve ami még fontosabb és ráadásul festői látványosság: Jeruzsálemre is hótakaró borul. A fővárosban minden megbénul: leáll a buszközlekedés és a taxik, nem nyitnak ki sem az iskolák, sem a hivatalok, nem járnak a vonatok. A tel-aviviak a kocsiba ugranak, és a Szent Városba sietnek, hogy láthassák a fehér lepelbe burkolt Sziklatemplomot. Majd pár pillanattal később előbújik a felhők mögül a perzselő izraeli nap, és elolvasztja a havat, s azzal együtt a váratlan szabadnap minden reményét is.

Oktatási extrák

Izrael egyik alapvető törvénye Az ingyenes, kötelező közoktatásról szóló törvény; bár az "ingyenes" kissé homályos és pontatlan, minthogy a kormány nemigen képes leperkálni a pénzt tankönyvekre, füzetekre, ceruzára, vonalzóra, iskolatáskára, menzára, az osztálykirándulásokra pedig pláne nem, úgyhogy a szülők azon veszik észre magukat, hogy jó mélyen a zsebükbe kell nyúlniuk, ha azt szeretnék, hogy csemetéjük iskolázottan nőjön fel. Az izraeliek szívesen hívják fel mindenki másnak a figyelmét arra, hogy héber nyelven Az ingyenes, kötelező közoktatásról szóló törvény a következő találó rövidítéssel jelölhető: "Ha.Ha.Ha.Ha."

Izraelben az általános iskola alsó tagozata hatéves, ezt követi három év a felső tagozatban, majd újabb három középiskolában. Ezután következik a katonai szolgálat.

A sereg után láss világot!

Minden egyes izraeli honpolgár katona. Akár angyalbőrben, felfegyverkezve, akár civilben sétatifikálnak az utcán, mindenképpen katonák. A katonaelet akkor kezdődik, amikor az osztálykirándulásra induló gyerekeket fegyveres katona kíséri. "Ugye nekem is lesz majd ilyenem?" – kérdezzetik a gyerekek a hadfit a fegyverre mutatva, mire amaz csak nevet, és megnyugtatja őket: – Majd ha nagyok lesztek, tuti lesz nektek is. A nők katonaideje másfél év, míg a férfiak három esztendő-t szolgálnak a seregben.

Leszerelés után minden izraeli felszáll az első repülőgépre, amelyik Délkelet-Ázsiába vagy Dél-Amerikába tart. Ez a módi néhány évvel ezelőtt kezdődött, amikor az izraeliek, akik úgy érezték, hogy most aztán már tényleg mehetnéjkük van, mentek is. A leszerelés utáni utazás mottóját a következőképpen lehetne megfogalmazni: "Menj olyan messze és olyan hosszú időre, amennyire a pénztárcád engedi." A távollét általában hat hónap és egy év közötti időtartam szokott lenni. Mindennek egyik eredménye az, hogy például Indiában rengeteg emberben az a meggyőződés alakult ki, hogy Izrael valóságos birodalom lehet, ha ilyen számban érkeznek onnan az utazók. A másik, hogy egyes városokban, mint például Bangkokban, egy sor utca tele van héber nyelvű feliratokkal. Az izraeliek szívesen terjesztik az izraeli-zsidó kultúrát, úgyhogy senkit ne lepjen meg, ha mondjuk a vietnami Halong-öbölben egy fogatlanul vigyorgó öregemberbe botlik, aki lelkesen dudorássza az "Uga-uga" című izraeli gyermekdalt.

A hétköznapi életben használatos zsargon és az eufemizmusok jelentős részének forrása is a hadsereg. Ilyen például az "Ez három részre osztható" (ugyanis a seregben minden három részre osztható), illetve a katonás "Igenis!" és a "Jelentem, nem" használata az *igen* és a *nem* szavak helyett. Hétköznapi eset, ha azt halljuk, hogy két középkorú titkárnő között az alábbi módon kezdődik a párbeszéd:

- Miri, ott vagy?
- Igen.
- Igen mi?!
- Igen, őrmester!
- Na azért!

Az izraeli férfiaknak negyvenöt éves korukig minden évben egy hónapon át tartalékos kiképzésen kell részt venniük. Emiatt mondják, hogy az izraeli polgár nem más, mint tizenegy hónapos eltávon lévő katona.

Amikor elérkezik az idő, a tartalékos baka felveszi az egyenruháját, és jelentkezik a bázisán. Akadnak olyanok, akik valójában élvezik ezt az időszakot, mivel ilyenkor ismét találkozhatnak a régi bajtársakkal, újra fiatalnak érezhetik magukat, és kikerülnek a hétköznapi hajszájából. A tartalékos szolgálati idő java része a távoli katonai állások védelmével és a lapok sportrovatának olvasgatásával telik, valamint az első számú izraeli játékkal, az ostáblával. A bajnokság hetekig is eltarthat.

Próbaidő

Huszonegy évesen, amikor más nemzet fiai diplomával a zsebükben lépnek a kereskedelem világába, az izraeli fiatalok a hadseregben töltött három esztendő után még csak azon morfondíroznak, vajon menjenek-e egyetemre. Az izraeli ifjancok pedig akár már házások is lehetnek, vagy talán épp a házasság küszöbén állnak, és jobban izgatja őket az, hogy legalább egy félállást találjanak, és tető legyen a fejük fölött.

Izraelben drága az egyetem. Az itteniek vágyakozva gondolnak az olyan országokra, mint amilyen Németország vagy Hollandia, ahol a felsőoktatás széles tömegek számára lehetséges. Az egyetemi tanulmányok csak az Egyesült Államokban drágábbak, mint Izraelben.

Az izraeli egyetemek világhírűek, és számos külföldi diákot csábítanak az országba. Tel-Aviv a jogi egyetemről híres, Jeruzsálem az orvoskarról, a beershebai Ben Gurion és a haifai Technion pedig a természettudományi szakokról. A jelentkezők száma messze meghaladja a rendelkezésre álló helyekét, ezért mielőtt egyáltalán jelentkezhetne valaki, át kell esnie egy hosszú pszichometriai teszten, melynek kizárólagos célja mintha annak vizsgálata lenne, képes-e a jelölt átesni egy pszichometriai teszten.

A felsőoktatási tanulmányok előfeltétele a magas szintű angol nyelvtudás. Az elmaradás a megkövetelt szinttől elutasítást is vonhat maga után, vagy a diáknak az egyetemi évek alatt is kell angolt tanulnia, amitől mindenki ódzkodik. Az általános meggyőződés szerint az angolóráknak nem kellene a középiskolánál tovább tartaniuk, a többit rá lehet bízni az amerikai tévésorozatokra.

Mivel a kevés számú diákszállás helyeit szinte kizárólag külföldi diákok kapják, a honi egyetemisták zöme kénytelen saját maga szállásról gondoskodni. A költségek előteremtése céljából mindenkinek dolgoznia kell, ezért rengeteg munkát kínálnak a diákoknak. Ezért aztán a legtöbb izraeli nem úgy emlékszik vissza egyetemi éveire, hogy "a legszebb éveim voltak, egész nap csak szórakoztunk, éjjelente meg hajtottam a csajokat", hanem inkább az a jellemző emlék, miszerint "melóztam, mint egy állat, alig vártam, hogy lediplomázzak és megszabaduljak onnan".

A jogi pályára készülőknél az átlagot is meghaladó jegyeket és teszteredményeket kell produkálniuk, ezért a jelentkezők közül sokakat elutasítanak. Ilyenkor néhányan felszállnak az első Londonba induló gépre, hogy beiratkozzanak valamelyik angol jogi karra, ugyanis az izraeli szabályozás megengedi, hogy a diák a jog alapjait Angliában sajátítsa el. Az ottani diploma megszerzését követően a visszatérő jogászjelölt elvégez egy gyorsalpaló kurzust a hazai jogból, mert csak így kaphat engedélyt arra, hogy Izraelben jogi praxist kezdjen. Anglia tehát egyfajta menedéket biztosít a jogi pályára készülő izraeli fiatalok számára. Ez Izrael bosszúja a brit mandátum éveieért.

Kultúra

Az éven át tartó bevándorlás Izraelben igen vegyes kultúrát hozott létre. A bevándorlók alig keveredtek, az egyes csoportok tagjai ragaszkodtak saját kultúrájuk kifejezőeszközeihez, és csak a fiatalabb generáció tagjai kezdik elegyíteni ezeket. A másodgenerációs kelet-európaiak jemeni ritmussal megspékelt zenét adnak elő, míg az eredetileg jiddis nyelven íródott darabokban észak-afrikai zsidók leszármazottai szerepelnek. Következésképpen az izraeli kultúrát igen nehéz átfogóan jellemezni, hiszen leginkább jellemző vonása éppen a tarkaság és a gazdagság. Ám mindenképpen szembeötlő két fő vonulat: az egyik a zsidó témák megelevenítése, a másik pedig a politikához való igen erős vonzódás.

A zsidóság mindig is a Könyv népének nevezte magát (ezt a nevet Mohamed adta nekik), mivel hitük szerint ők hagyták örökül a világra az eredetileg héber nyelven íródott Ószövetséget. Izrael megalapítóinak szeme előtt olyan nemzet lebegett, amely az irodalom és a szellemiség erős alapjára épül fel. Ám a dolgok irányítása kissé kicsúszott a kezük közül, és mára az egykori könyvesboltok romjain műszaki megüszletek és videoautomatákkal telezsúfolt játéktérmekek épültek. A képernyős szórakoztatás és az on-line kikapcsolódás világdivatjának hatására a Könyv gyermekei is inkább a számítógép billentyűzete felé fordultak.

Irodalom

Izraelben pezsgő irodalmi élet folyik, számos helyi író az ország határain túl is elismernek. Ilyen például Ámosz Oz, akinek *Miháél, Miháél* című regénye (mely a hatnapos háború idején játszódik, és egy izraeli pár érzelmi próbatételét ábrázolja) igen népszerű könyv, melyből kötelező iskolai olvasmány is lett.

Az 1966-ban Nobel-díjjal jutalmazott S. Y. Agnon klasszikus héber nyelven írja novelláit, melyekben így egy sor jelentésszint épül egymásra. Elbeszélései galíciai zsidók életéről szólnak, akiknek környezetében a népmesék, a legendák és a misztikus nézetek szorosan összefonódnak a huszadik századi diaszpóra mindennapi eseményeivel. Agnon nagy tiszteletnek örvend Izraelben; az ő képmása díszíti az ötvensékeles bankjegyet.

Az izraeliek úgy tartják, a művészet komoly és mélyenszántó dolog, amelynek célja, hogy elgondolkodtassa az embert. Ha egy műalkotás megnevezteti őket, azt nem tekintik többnek szórakoztatásnál. Kivételt képeznek Efrájim Kishon művei. A humor nagymesterének csípős satírái, melyek egy sor különféle helyzetben mutatják be a zsidókat (politikusokat és hétköznapi embereket egyaránt), a zsidó szellemiség megtestesülései. Egyik elbeszélése egy öreg házaló cipőfűző- és gombárusról szól, akitől soha senki nem vásárol semmit. Egy szép napon valaki mégis rászánja magát, és akar venni tőle egy cipőfűzőt. Ám az öreg közli, hogy nem tud adni. Ekkor a lakó gombot akar venni, mire az idős házaló elsápad, és kénytelen bevallani, hogy az ósdi doboz, amit magával hurcol, teljesen üres. Soha senki nem vesz tőle semmit, magyarázza, de az embernek mégiscsak kezdenie kell valamit magával, nem igaz?

Költészet

Izrael nemzeti költője Chaim Nahman Bialik. Versei egyebek mellett az ortodox és neológ zsidók közötti konfliktusokról, a béke, az otthon és a boldogság utáni vágyról szólnak. Költészete jelképe lett annak az útnak, melyet a zsidók bejártak a diaszpórától Izraelig, a hagyományőrzéstől a világi életformáig. Számos költeményét megzenésítették, és ezek a dalok a legszebb zsidó énekek közé tartoznak, mint például az alábbi is:

*Takarj be szárnyaiddal,
Légy anyácskám és nővérem
Kebled hadd legyen szentélyem,
Semmibe vett imáim fészke.*

*Majd a könnyörület idején, az alkonyi korban
Hajolj közel, hogy meggyónjam fájdalмам titkát:
Úgy mondják, ifjúkor is van a világban
Hol van hát az én ifjúkorom?*

A film világa

Az izraelieknek jó érzékük van a – többnyire a szorgalmasan dolgozó, szomszédainkra hasonlító – kisembereket és társadalmi viszontagságaikat ábrázoló szentimentális filmek készítéséhez. Az ilyen történetek kivétel nélkül külföldön is elismerést aratnak. A Gila Almagor főszereplésével készült *Avia nyara* – melyben Almagor saját édesanyját játssza – a színésznő gyermekkorának megható történetét eleveníti fel. Ugyancsak híres film a Kishon rendezte Salah Shabati; az 1950-es években Izraelben játszódó, humorral fűszerezett, és egy cseppnyi naivitással tompított történet egy nehéz sorban élő emigráns életét mutatja be, aki szegényes körülmények között igyekszik eltartani népes családját és eközben megőrizni józan esztét. A film Izraelben akkora siker lett, hogy később nagy sikerű musicalváltozat is készült belőle, és a történetre az itteniek egész életükben elevenen emlékeznek.

Az egyik előadó, aki a világ minden színpadán óriási elismerést aratott egyebek között a *Hegedűs a háztetőn* előadásával – Chaim Topol. Nem túlzás azt állítani, hogy rengeteg izraeli színészt ihletett meg, akik tökéletesen tisztában vannak azzal, hogy a világ nagy színpadain csakis akkor lehetnek sikeresek, ha előbb megszabadulnak oly jellegzetes izraeli akcentusuktól. Ez már önmagában is komoly tehetséget igénylő teljesítmény.

Zene

A zsidó nép tagjai mindig is rokonszenvvel viseltettek a zene iránt. Az Európából és a volt Szovjetunióból bevándorlók százezrei bőrdíszekben hegedűiket is magukkal hozták, és az Afrikából vagy Ázsiából érkezők sem váltak meg sem az *ud* nevezetű arab eredetű pengetős hangszerüktől, sem dobjaiktól.

Az Izraeli Filharmonikus Zenekar világhírű, és sorolhatnánk az olyan személyeket, mint például Itzhak Perlman, Pinchas Zukerman vagy Daniel Barenboim, akik beírták nevüket a zeneművészet történetébe.

A kortárs izraeli könnyűzene nem csupán az ország határain belül népszerű. Londonban is könnyedén megtalálhatjuk például Rita, Ofra Haza vagy Ahinoam Nini (vagy művészneven Noa) albumait. Ezek az előadók európai és közel-keleti elemeket ötvöznék zenéjükben, mellyel kiválóan példázzák, hogyan hat Izrael egyfajta kulturális olvasztótégelyként.

Üzleti élet

Munkavégzés és végzettség

Számos országban csakis a hivatalos képzést igazoló oklevéllel lehet jól fizető álláshoz jutni, Izraelben viszont a szakmai téren szerzett tapasztalat is számít, még hozzá gyakran sokkal inkább, mint az

igazolható végzettség. Például aki bizonyítani tudja a számítógépes programozásban szerzett jártasságát, az adott esetben gyorsabban talál munkát, mint egy egyetemről kikerült pályakezdő, aki ugyan diplomát szerzett számítástechnikából, ám semmilyen gyakorlati tapasztalata nincsen. Az életben maradás művészeinek az számít, aki élve kikerült a dzsungelből, nem az, aki csak tanulmányozta az őserdő faunáját és flóráját.

Az újonnan felvett munkatársnak is mindazon által kell mennie, amin diplomás kollégájának, vagyis tőle is elvárják, hogy hivatalos képesítést szerezzen. (Ezért azután sokan munkavégzés mellett tanulnak is, és ez indokolja az esti oktatást kínáló felsőoktatási intézmények igen magas számát). Ha nem szerez diplomát, igen halványak az esélyei arra, hogy előléptessék és vezető váljon belőle. Már csak azért is, mert minden vezetőség freier volna, ha olyasvalakit fogadnának maguk közé, aki mellőzte a szakmai diploma megszerzését, hiszen ha az újonc nem szenvedett meg érte, akkor ők minek?

A kinevezésre általában olyanok számíthatnak, akiket katonai szolgálatuk idején tisztté léptettek elő. A cégvezetőségek tagjait láthatólag az sem téríti el az ilyesfajta jelöltek kinevezésétől, hogy a tipikus katonatiszteknek ugyanúgy főbb jellemzője az éves költségvetés elszórása, hogy a következő évben még több pénzt lehessen kérni, mint a felsőbb szintről kapott parancsok szolgálai teljesítése, valamint az a szokás, hogy alárendeltjeiket fogdával fenyegetve igyekezzenek engedelmességre bírni. Persze nem csoda, hogy mindettől nem riadnak vissza, hiszen egykor maguk is mindannyian katonatisztek voltak.

Férfiak az üzleti életben

A legnagyobb és a legszörnyűbb zsidó jellemvonások keveredésével születik meg az izraeli üzletember. Túlélőművész lévén, kizárólag a cél lebeg a szeme előtt, és a végtelenségig képes rögtönözni, hogy megvalósítsa célkitűzését. Lelke mélyéből retteg attól, hogy rásütik a freier bélyegét, ezért a tárgyalóasztaltól csak akkor áll fel, ha legalább a győzelem látszatát sikerült kicsikarnia (de inkább valóban diadalmaskodik). A vérbeli zsidók születésüktől magukban hordozzák a tárgyalás és az alkudozás képességét. Mint mondják: "Folyton alkudni kell, mert az élet egy nagy *suk* (zsibvásár)!" Ezért aztán mindig igyekezni kell olcsón venni és drágán adni.

Az izraeli üzletemberek nem törődnek a formalitásokkal (nem használják sem a titulusokat, sem a másik családnevét, mellőzik a semmitmondó, udvarias fecsegést, és nem állhatják az időrabló, hosszú üzleti vacsorákat), inkább egyből a lényegre térnek, akár felkészült erre a tárgyalópartner, akár nem. Jellemzően vég nélküli panaszkodásba kezdenek, aminek köszönhetően kollégáik előtt komoly és felelősségteljes vezetőnek látszanak. Aggódva beszélnek a "borzasztó lanya" üzletmenetről – ennek persze megvan az az előnye, hogy örömteli meglepetésként szolgál, amikor aztán a dolgok végül jól sikerülnek.

Nők a munkahelyeken

Egy olyan országban, ahol a férfiak a szó szoros értelmében halálukig katonáskodnak, kirívó a női emancipáció hiánya (noha sok izraeli férfi hevesen tagadja ezt). Az egyenlőtlenség már az óvodában tapasztalható, ahol a lányok bátor férfiakról szóló dalokat zengenek, és az egész oktatási rendszeren végigvonul, melyben az alacsony fizetés miatt a férfiak inkább a nőkre hagyják a tanítást. Kevesebb nő tanul informatikát, matematikát és fizikát, holott ilyen tanulmányokkal később jobban fizető állásokhoz lehet jutni. A társadalom erősen vallásos rétegeiben a nők helye rendszerint otthon van, feladatuk a gyermeknevelés.

Noha a munkaerő harmincöt százalékát a nők teszik ki, parlamenti jelenlétük csekély aránya azt jelzi, hogy az izraeli társadalomnak még hosszú utat kell megtennie a nemek egyenlőségének megvalósításáig. A zsidó üzletasszonyok (amilyen például a divatszakmában és a kozmetikai iparban szédületes karriert befutott Pnina Rosenblum) olyan ritkák, hogy már életükben legendává válnak.

Irodai harcmódor

Ha egy kívülálló felkeres egy izraeli céget, első látásra azt hiheti, hogy az iroda légköre fesztelen és baráti, holott a viszonyokat szigorú hierarchikus szabályok határozzák meg – ne feledjük, hogy minden izraeli megjárta a hadsereget, ahol mindenki alárendeltje valaki másnak. Akadnak olyan menedzserek, akik nem szeretnek beosztottaikkal bratyizni (erre mondják, hogy "tartják a három lépés távolságot" –

magától értetődően Izraelben ez a kifejezés is a katonai zsargonból származik), más vezetők viszont szívesen nevetnek kollégáik egy-egy viccén vagy tréfálkoznak maguk is (vagyis "nem tartanak távolságot"). A közvetlenség bizonytalanságot szülhet azt illetően, hogy ki barát és ki ellenfél, így hát ezerféle irodai taktika alakul ki. Az izraelieknek jó érzékük van ahhoz, hogy learassák a sikerekért járó elismerést, kudarc esetén viszont másokat okoljanak. Ahogy az itteni mondás tartja: "A kudarc árva gyerek, ám a sikernek száz apja, van."

Ipar és innováció

Az izraeliek több iparágban is világhírré tettek szert ezek közé tartozik a gyémántipar is. Napjainkban Izrael a világ egyik legfőbb központja; importálják a nyersgyémántokat, majd a köveket megvágják és csiszolják, és végül exportálják az országból. Az izraeli gyémántkereskedelem olyan mértékű, hogy a kereskedők szerte a világon héber jókívánsággal zárják a megkötött üzleteket: "Mazel ubraha" – vagyis "áldást és jó szerencsét!"

Az egyéb exportcikkék között az Egyesült Államokba, Kínába, Japánba és az EU országaiba irányuló szállításokon belül jelentősek a gépipari termékek (ez többnyire a jól fejlett izraeli hadiipari gyárak termékeit jelenti, kézfegyverektől kezdve egészen a repülőgépekig), a vegyszerek (az izraeliek értékes ásványokat és vegyi anyagokat vonnak ki a Holt-tengerből, és az így nyert anyagokból só, brómot, foszfátokat, terápiás kezelésnél alkalmazott iszapot és parfümököt állítanak elő), a textiltermékek (például fürdőruhák – elvégre ilyen forró klímájú országban mi mást készíthetnének?), valamint a mezőgazdasági gépek és termények.

Az ország mezőgazdaságát sok helyütt annak példájaként emlegetik, mi mindent képes elérni egy természeti erőforrásokban szegény ország. Az izraeli déligyümölcs, szőlő, görögdinnye és paradicsom világszerte számos ország piacain megjelenik, és a holland virágkereskedők nagyon is jól ismerik az izraeli virágokat (melyek az izraeli mezőgazdasági export negyedét teszik ki). Ezzel együtt az ország területének egyharmada puszta sivatag, és ritka az olyan tél, amikor egy hónapig esne az eső.

A világ mezőgazdaságának Izrael népe a csöpögtetőn öntözőrendszer szabadalmát adta ajándékba. A Szentföldet ugyanis nem ám csak úgy összevissza fröcskölve locsolják, hanem kígyózó műanyag csövek cakkozzák be a táblákat, melyeknek szabadalmaztatott szelepei időről időre a melléjük ültetett terményre csurrantanak egy csepp vizet. Az eredmény nem csupán takarékos vízgazdálkodás, hanem rendkívül hatékony gyomirtás is.

A gyógyászat terén is produkáltak a világon egyedülálló fejlesztést: Izraelben készült az a tablettá méretű kamera, mely lenyelése után élő közvetítéssel jelentkezik a páciens beleiből.

Bűn és bűnhődés

Idegenek jelenlétében az izraeli polgárok büszkén emlegetik hazájuk viszonylag alacsony bűnözési rátáját. Maguk között azonban elismerik komoly aggodalmukat amiatt, hogy e tekintetben Izrael milyen tempóban zárkózik fel a nyugati világ többi részéhez. Mindazonáltal az erőszakos bűncselekmények még a nagyobb városokban is ritkák. Ha az ember (a férfiember egyedül, a női ember pedig csoportosan) éjszaka sétál hazafelé, az még Haifa és Eilat bármely részében is biztonságos vállalkozásnak nevezhető.

A viszonylag kis számú bűnesetet általában annak tulajdonítják, hogy az izraeliek nem nagyon isznak, és kifejezetten ritkán lehet a nyílt utcán részegyet látni. Nyilván sokat számít, hogy a társadalom meglehetősen hagyománytisztelő, illetve hogy a katonaelet jórészt felemészti azokat az ifjonti energiákat, melyeket a sereg híján másféleképpen vezetnének le a fiatalok.

Az alacsony bűnözési statisztikában kivételt képez az autólopások száma, amit persze a gépjármű-biztosítás elképesztően magas díja is tükröz. A kellemetlen élmény mögött, hogy egy napfényes reggel egyik legnagyobb becsben tartott tulajdonunknak csak a hült helyét találjuk, egy valószínűs iparágba szerveződő autótolvajmaffia áll. Ők vannak kapcsolatban a használt alkatrészek kereskedőivel (akik persze "nem kíváncsiskodnak", honnan is származnak az alkatrészek), a kereskedők pedig a dörzsölt karosszérialakatosokkal üzletelnek (akik szintén sosem kérdezősködnék). A

karosszériások már a biztosítótársaságokkal vannak üzleti kapcsolatban (melyek persze minden gyanún felül állnak), és a sort még folytathatnánk.

Minthogy egy újonnan vásárolt gépkocsi adója megközelíti a száz százalékot, azt mondhatnánk, hogy az üzletben még maga az állam is érdekelt.

Az autótolvajok többsége palesztin területről érkezik, majd ott tűnik el ismét, így az izraeli rendőrség tehetetlen az ügyben. Az abszurd színjáték néhány esztendővel ezelőtt érte el tetőfokát, amikor a palesztin vezetők ékesszólóan kifejtették, hogy a törvényes előírásokat messzemenően betartva területükön minden egyes Izraelben ellopott gépjárművet regisztrálnak, amely csak eztán állhat forgalomba.

Valami büzlik Izraelben

Azt szokás mondani, hogy Izraelben három generáció él: amelyik megépítette az országot, amelyik készen kapta és jól teliszemetelte, és amelyiknek most rendbe kell tennie. Ha kedve tartja, ma már bármelyik izraeli polgár lehet a helyi önkormányzat nevében ügyködő "megbízott tisztaság-felügyelő", akinek törvény által biztosított joga, hogy bárkit megbüntessen, akit a város határain belül szemetelésen kap.

Nem az ember az egyedüli elvetemült teremtmény, mely képes a szemetelés bűnébe esni. A városok többségében ha egy kutya a járdára piszkít, azt a póráz másik végén vonszolt egyén nem úszhatja meg súlyos büntetés nélkül.

Társalgás

Csúnya szavak és gesztusok

Az izraeliek szerint vannak csúnya szavak és vannak "nagyon csúnya" szavak. A csúnya szavak forrása a héber, és zömük valamelyik katonai sátorban vagy az utcán született. A nagyon csúnya szavak viszont általában az arab nyelvből származnak. Az izraelieknek meggyőződésük, hogy arabul sokkal ízeesebben lehet káromkodni.

Az "Ina-al" kezdetű szavak egyszerűen csak csúnyák, míg a dühödten elszuttogott, hosszabb sziszegésekkel és erős torokhangokkal zsúfolt szavak nagyon, *nagyon* csúnyák.

Ha türelmetlenül mondják, akkor a jiddis *nu* szó annyit tesz, hogy: "na gyerünk már, most mi van?!" Erre a leggyakoribb válasz a következő: "Laura ma kara?" (vagyis szó szerint: "Mi a franc van?" – de a mondat igazából ezt jelenti: "Mi a fene bajod van már, hogy ekkora cirkuszt csinálsz?") Ez utóbbit rendszerint hirtelen csavaró kézmozdulat kíséri a másik arca felé. Ugyancsak gyakori a "Lama mi ata?" beszólás (azaz: Ki a francnak képzeled te magad?!). Ezeknek a kifejezéseknek a többségét tréfából szokták használni a mindennapi beszélgetésekben.

Miközben mások beszélnek, az izraeliek alig képesek féken tartani türelmetlenségüket, és állandóan közbeszúrták, hogy "persze, persze" vagy hogy "igen, igen", ezzel is jelezve, hogy már régen felfogták, mit akar a másik, ezért fölösleges folytatnia. Beszélgetés közben hevesen gesztikulálnak, így előfordulhat, hogy egy parázs vita közepette annyira csapkodnak, hogy az éppen mellettük álló ártatlan hallgatóság tagjainak is kiosztanak pár tockost.

Szenvedélyük a mobiltelefonálás, különösen az aprócska fülhallgatóval, tehát gyakori látvány, hogy egy izraeli az utcán séta közben (vagy akár a Holt-tenger hullámain) gesztikulálva társalog – látszólag magában. Eleinte nyíltan bolondnak nevezték azokat, akik ezt csinálták. Mára a dili mindenkit megfertőzött.

Tabu témák

Három alapvető téma van, amelyet az ország lakói folytonosan taglálnak és megvitatnak: a biztonság kérdése (amelyet a külföldi sajtó "közel-keleti helyzet"-nek titulál), a vallás (a zsidó-keresztény ellentét, a zsidó-muszlim ellentét, a keresztény-muszlim ellentét és így tovább...) és természetesen a holokausz.

Mivel az izraeliek számtalan különféle nézetet vallanak ezekben a kérdésekben, a viták olykor egészen elevenek. Az eszmecserebe bonyolódó külföldiek az itteniekkel szemben eleve hátrányban

vannak. Az izraeliek ugyanis a nem itt élőkről úgy gondolják, még annyit sem tudnak ezekről a kérdésekről, mint egy átlagos helyi bölcsis. Szilárd meggyőződésük, hogy a személyes érintettség javítja az ember felfogóképességét, ezért e témák finomságait csakis az izraeliek képesek felérni ésszel. A véleményt nyilvánító külföldi ennek folytán akaratlanul is megszeg egy tabut. Ha netán mégis tájékozottnak bizonyul, attól a helyieknek leesik az álluk. Még az is megeshet, hogy hagyják befejezni egy-egy mondatát.

Nyelv

A kétezer éves héber nyelv feltámasztása és alkalmazása a modern zsidó államban olyan vívmány, mely példa nélkül áll az emberiség történelmében. Mintegy ezer esztendőn át a héber szent nyelvként létezett, melyet csupán különleges alkalmakkor használtak vallási ünnepeken, illetve a világ különböző részeiből származó zsidók közvetítő eszközeként, mivel a diaszpórában élők százféle különböző nyelvet beszéltek. Az "egy nyelv"-nek nevezett héber egészen a késői középkorig egyáltalán nem fejlődött – ekkor merészték a költők először versírásra használni. Ettől kezdve az Izraelbe való visszatérés és a diaszpórától búcsúzás felé tett minden apró zsidó lépés azt eredményezte, hogy a hébert egyre gyakrabban használták világi célokra is.

A zsidók vezetői között akadtak olyanok, akik igen-igen helytelenítették, hogy a hébert világi, sőt hétköznapi célokra is használják, ám ekkor lépett színre Eliezer Ben Yehuda, aki száz évvel ezelőtt azzal tette meg a végső lépést, hogy elhatározta: gyermekeit kizárólag héber nyelven taníttatja. A huszadik század derekán a zsidó előjárók között még dúlt a vita arról, nem kellene-e a németet választani az izraeli iskolák hivatalos nyelvül. A küzdelem végén aztán a héber nyelv kerekedett felül.

A modern héber állandóan fejlődik. Mivel hosszú időn keresztül nem használták a hétköznapi életben, a héberből hiányoznak a modern dolgokat és fogalmakat jelölő szavak. Hivatalosan a Héber Nyelvi Akadémia feladata, hogy új szavakkal álljon elő. Javaslatot persze bárki beküldhet egy új szóra, és ha rábólintanak, akkor az újszövegű szó bekerül a szótárba. Hogy azután az utca embere elfogadja-e ezeket a csinálmányokat, az már más térszta. Az esetek többségében az újonnan kreált szó, amit a polgárokkal "meg akarnak etetni", használhatatlanul nevetséges, ezért elméletben helyes szóként végső nyugalomra tér a héber nyelv nagyszótárában. (Például hivatalosan a telefon héberül *száhrakok*, ami távbeszélőt jelent. Ám Izraelben soha az életben senki nem használja ezt a szót, kivéve persze keresztretjvényfejtés közben.)

A héber egyben a Biblia eredeti nyelve is,* ezért a fordítások számos egyszerű héber szót tartalmaznak. Vajon hányan tudják, mit is jelentenek az olyan bibliai helység- vagy személynevek, mint Betlehem, Názáret, Benjámin, Mózes, vagy Jézus eredeti neve, Jésua? (Az előbbi sorrendben: a kenyér háza, védhely, jobbom fia, vízből kihúzó, illetve megmentés.)

[* Pontosabban az Ószövetség nyelve, hiszen az Újszövetség görög nyelven született írásk gyűjteménye. (A ford.)]

A héber nyelv mindemellett a nyugati világ történetében is több alkalommal felbukkan. Például a középkorban a medikusképző intézményekben Lipcsétől Padováig számos zsidó diák tanult, és az előadások közül nem egyet héber nyelven tartottak. Az 1620-ban Amerikába érkezett puritánok a hébert Isten szavának tartották, mivel a Biblia ezen a nyelven íródott, és olyan komolyan tanulták a nyelvet, hogy többen folyékonyan beszéltek. Utódaiknak köszönhető jó néhány kiemelkedő főiskola és egyetem megalapítása, köztük a Harvardé és a Yale-é (a Yale címerében a mai napig megtalálhatók héber szavak), és ezen intézmények korai tananyagának kötelező tárgya volt a héber.

Napjainkban a beszélt nyelvre erősen és folyamatosan hatnak más nyelvek, elsősorban persze az angol, hiszen korunk technika uralta világában ez viszi a prímet, másodsorban pedig az arab, mely rokon a héber nyelvvel (de persze korántsem azonos vele). Az arab hatása leginkább a szlengben érezhető. Noha az arab Izrael állam második hivatalos nyelve, ez nem jelenti azt, hogy minden helybéli beszél is. A politikai helyzet miatt az arab állampolgárok többsége beszél héberül, ám a zsidók közül csak kevesen törnek magukat, hogy arabul tanuljanak, a többség még a nyelvet sem töri.

A jiddis nyelv

A diaszpórában kétféle sajátos zsidó nyelvváltozat alakult ki: a ladino és a jiddis. A Balkán országaiban és Észak-Afrikában (itt telepedtek meg az 1492-lén Spanyolhonból száműzött zsidók) a héber a spanyollal keveredve fejlődött tovább – ezt a nyelvet hívják ladinónak. Ma Izraelben ez már szinte holt nyelvnek számít, alig néhány idős ember beszéli.

Európában viszont a diaszpóra évei alatt egyebek közt a héber, a német és különféle szláv nyelvek keveredéséből kialakult a jiddis (a szó jelentése egyszerűen ennyi: zsidó). A jiddis nyelv hanyatlóban van: az idősebb korosztály tagjai még mindig szívesen néznek jiddis nyelvű színdarabokat, szívesen olvasnak jiddis újságot és könyvet, ám unokáik már csak az egyetemen tanulják a nyelvet, valahogy úgy, ahogy sokan a latint Európában.

Más nyelvekben a zsidó örökség nem több egy sor jiddis szónál és kifejezésnél, s ezekről a nyelvészetben járatlan beszélő nem is mindig tudja, milyen eredetűek. Ilyen a smúzol – nyájaskodik; a córesz – baj, csapás; a slemil – balfácán kisember; a pónem – pacák, pofa; az Ojvé! – jaj nekem!; hogy csak párat említsünk. A nagy számú zsidó bevándorló otthonává lett New Yorkban az amerikai angolt is számos jiddis szó színesíti, melyeket mind a zsidó, mind pedig a más nemzetiségű és vallású New York-iak rendszeresen használnak. A mindennapi beszédben ezek a szavak teljesen kósernek számítanak.

A jiddis rendkívül gazdag, humorral teli, ízes és színes nyelv. A közvélekedés szerint bizonyos vicceket csakis jiddisül lehet elmesélni, mivel amint lefordítják ezeket valamilyen nyelvre, megszürkülnek. Például a *shoin* szó jelentése olyasmi, hogy "na mindegy, nem számít", és amikor valaki használja, mindig lemondó legyintéssel kíséri. Ezt kell tudni a dadogó zsidóról szóló vicc megértéséhez, aki látja, hogy Shoshána nevű asszonya egyenesen egy fedél nélkül hagyott verem felé halad, és rémülten kiáltana utána: "Sho...! Sho...! Sho...! ...*Shoin*."